

Ortadoğu Yıllığı

2022

Editörler:

Kemal İnat (*Sakarya Üniversitesi*)

Muhittin Ataman (*Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*)

İsmail Numan Telci (*Sakarya Üniversitesi*)

ORTADOĞU YAYINLARI

Ortadoğu Yayınları: 012

Ortadoğu Yıllığı 2022

Sahibi: *Bilgi Kültür Derneği adına Kemal İnat*
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: *Muhittin Ataman*
Editörler: *Kemal İnat*
Muhittin Ataman
İsmail Numan Telci

Yardımcı Editörler: *Mustafa Caner*
Berkan Özgür
Furkan Polat

ISBN: 978-975-00547-2-3
ISSN: 2146-7595

1. Basım, Eylül 2023 Ankara

Sayfa Tasarım
Sadullah Hatam
Kapak
Sadullah Hatam

Baskı
GENÇ OFSET - GENÇ OFSET MATBAACILIK KAĞIT
SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ..
Zübeyde Hanım Mah. Süzgün Sok. 18 Altındağ,
Ankara
Tel: 0312 341 06 41
Sertifika No.: 44574

Kütüphane Bilgi Kartı

Ortadoğu Yıllığı - 2022
Editörler:
Kemal İnat
Muhittin Ataman
İsmail Numan Telci
1. Ortadoğu
2. Uluslararası İlişkiler
3. Dış Politika
ISBN: 978-975-00547-2-3

Genel Yayın Yönetmeni
İsmail Numan Telci
Yayına Hazırlayan
Begüm Akcaoğlu

ORTADOĞU YAYINLARI
Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Pk: 06510
Çankaya / Ankara
Tel: +90 850 888 15 20
E-posta: ortadoguyayinlari@orsam.org.tr

© Copyright 2023
ORTADOĞU YAYINLARI
SERTİFİKA NO.: 49130

Ortadoğu Yayınları bir Ortadoğu Araştırmaları Derneği (ORSAM) kuruluşudur. Bu baskının bütün hakları Ortadoğu Araştırmaları Derneği'ne (ORSAM) aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımını yapılamaz.

Ortadoğu Yıllığı aşağıdaki endeksler tarafından taranmaktadır: Columbia International Affairs Online (CIAO), Proquest, EBSCO, ASOS Index. Yılda bir kez yayımlanan Ortadoğu Yıllığı hakemli bir dergidir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayın Kurulu

Ali Bakeer, Ali Balcı, Bilal Yıldırım, Ensar Muslu, Filiz Cicioğlu, Gökhan Erel, Mehmet Öcal, Muhammad Soliman Al-Zawawy, Mustafa Yetim, Nebi Miş, Yıldırım Turan, Zafer Akbaş

Danışma Kurulu

Ahmet Uysal, Atilla Arkan, Burhanettin Duran, Ferhat Piriñçi, Hasan Korkut, İbrahim Efe, Mahmut Cüneyt Yenigün, Markus Porsche-Ludwig, Mesut Özcan, Tayyar Arı, Tuncay Kardeş

İçindekiler

Ön Söz	5
Kemal İnat Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2022	7
Recep Tayyip Gürler Irak 2022	33
Mustafa Caner İran 2022	55
Fatma Zehra Toçođlu Filistin 2022	71
Talha İsmail Duman Lübnan 2022	87
Seher Bulut İsrail 2022	109
Mehmet Rakipođlu Suudi Arabistan 2022	125
İsmail Numan Telci Mısır 2022	139
Ahmet Arda Şensoy Suriye 2022	161
Tuba Yıldız Ürdün 2022	181

Gökhan Erel Birleşik Arap Emirlikleri 2022	205
Yusuf Bahadır Keskin Yemen 2022	221
Bilal Yıldırım Kuveyt 2022	241
Rumeysa Ayverdi Umman Sultanlığı 2022	261
Mustafa Yetim Katar 2022	275
Mustafa Şeyhmus Küpeli Bahreyn 2022	289
Berkan Özgür Cezayir 2022	303
Rumeysa Köktaş Tunus 2022	323
Fuat Emir Şefkatli Libya 2022	343
Hüsna Taş Yetim Fas 2022	363
Kaan Devecioğlu Sudan 2022	381
Furkan Halit Yolcu Ortadoğu Güvenlik Raporu 2022	401

Ön Söz

Ortadoğu Yıllığı, Türkiye’de Ortadoğu’da yaşanan siyasal gelişmeleri ülke bazında ele alan yıllık formatındaki tek eserdir. 2005 yılında yayın hayatına başlayan Ortadoğu Yıllığı 18. sayısıyla okuyucusuyla buluşuyor. Geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi bu yıl da bölgesel gelişmeler ve gerginlikler kadar uluslararası gelişmeler de Ortadoğu’daki aktörlerin tercihlerini ve kapasitelerini etkilemeye devam etmiştir. Örneğin Rusya’nın Ukrayna’yı işgali ile başlayan enerji krizi, Kuzey Afrika’nın da dâhil olduğu Ortadoğu coğrafyasında petrol ve doğal gaz ihracatçısı devletlerin kapasitelerini hem ekonomik hem de siyasi manada artırmıştır. Benzer şekilde, son yıllarda bölgede git gide daha fazla etkili bir aktör hâline dönüşen Çin, bölgede büyük güçler arasındaki rekabeti de arttırmaya devam etmektedir. Bu tür küresel gelişmeler, bölgedeki aktörlerin politikalarında çeşitliliğe yol açarken buna bağlı olarak bölgedeki ittifakları veya çatışma iklimini etkilemiştir.

Diğer yandan bölgenin kendine has ve kronik bir hâl alan ekonomik sorunları ve siyasi istikrarsızlık 2022 yılında da devam etmiştir. Suriye ve Libya’da uzun süredir devam eden kanlı iç savaşlar göreceli olarak da olsa azalmasına rağmen söz konusu ülkelerdeki siyasi ortam hâlâ kırılgan, öngörülemez ve birçok değişime açık görünmektedir. Bununla birlikte Körfez ülkeleri arasındaki rekabet, İsrail’in Filistinlilere uyguladığı insanlık dışı politikalar ve Batı Sahra meselesi gibi bölgesel gerginlikler de devam etmektedir. Bunun yanında, insani bir mesele olarak, mültecilerin ve diğer dezavantajlı grupların sürüp giden savaş ve çatışmaların bedelini ödemeyi sürdürmeleri de üzerinde durulması gereken insani bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi kirliliği, çarpıtma ve dezenformasyonun yaygın olduğu günümüzde, Ortadoğu'nun doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiği tüm bu tartışmaları kapsamlı ve derinlikli bir şekilde ele alan bu eserin, Ortadoğu üzerine doğru bilgiye ulaşma konusunda anlamlı bir katkı sunacağını düşünüyoruz. İlk yıldan itibaren “doğru bilgi ve sağlıklı analiz” düsturunu benimsemiş olan Ortadoğu Yıllığı yoluna bu doğrultuda devam etmektedir. Bu sayı da büyük oranda Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü (ORMER) akademisyenlerinin ve Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) araştırmacılarının katkılarıyla ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu Yıllığı 2022; “Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2022” isimli makale ile başlamaktadır. Daha sonra toplamda 20 adet Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinin ayrı bölümler hâlinde siyasal, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla 2022'de yaşadıkları gelişmeler analiz edilmektedir. Daha önceki sayılarda olduğu gibi bu sayıda da yıllık formatına has atıf ve kaynakça kullanımı korunmuştur. Okuyanların dikkatini dağıtmamak ve sıkılmamak için gazete ve haber ajanslarına verilen atıflarda internet adresleri yazılmamış, yalnızca haber başlığı, kaynak ismi ve tarih bilgileri verilmiştir. Okuyucunun kaynağa ulaşması gerektiğinde haber başlığı ile gazete/ajans ismini internet arama motoruna yazarak tarih kontrolü yapması yeterlidir.

Ortadoğu Yıllığı'nın bu aşamaya gelmesine katkıda bulunan tüm yazarlarımıza, ORMER çalışanlarına, Ortadoğu Yayınlarına ve eserin bugünlere gelmesine vesile olan tevaccühlerinden dolayı değerli okurlarımıza teşekkür ediyoruz.

Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2022

Kemal İnat

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Türkiye'nin Ortadoğu politikasına dair önemli gelişmelerin ele alındığı bu makalede, Türkiye'nin 2022 yılında Suriye, Irak ve İran'a yönelik politikası incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin İsrail, Mısır ve Körfez ülkeleriyle ilişkilerinde yaşanan gelişmeler kısaca özetlenmiştir. ABD gibi küresel aktörlerin Türkiye'nin Ortadoğu politikasının şekillenmesindeki etkisi de makalenin incelediği konular arasında yer almıştır. Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler de özellikle Türkiye'nin enerji ithalatı bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Türk-İran İlişkileri, Türkiye'nin Suriye Politikası, Türkiye-Ortadoğu Ekonomik İlişkileri.

Turkey's Middle East Policy 2022

Abstract

In this article, Turkey's Middle East policy towards Syria, Iraq and Iran in 2022 is analyzed. In addition, developments in Turkey's relations with Israel, Egypt and the Gulf countries are briefly summarized. The influence of global actors such as the United States on the shaping of Turkey's Middle East policy was also among the issues examined in the article. Economic relations between Turkey and the Middle Eastern countries are also analyzed, especially in the context of Turkey's energy imports.

Key Words: Turkey's Middle East Policy, Turkish-Iranian Relations, Turkey's Syria Policy, Turkey-Middle East Economic Relations.

Giriş

2022 yılında da Türkiye'nin Ortadoğu politikasında en fazla öne çıkan konu Suriye sorunu ve bu sorunla doğrudan bağlantılı olan terör ve sığınmacı konuları olmuştur. Suriye kaynaklı PKK/YPG terör sorununu çözmek isteyen Türkiye bu ülkenin kuzeyindeki terör üslerini hedef alacak yeni bir kara harekâtı hazırlıkları yaparken ABD ve Rusya bu harekâta karşı çıkmışlardır. Rusya'nın arabuluculuğunda Şam yönetimiyle ilk defa aralık ayının sonunda savunma bakanları düzeyinde bir görüşme gerçekleştiren Türkiye kara harekâtını erteleme kararı almıştır. Ancak yıl içerisinde PKK/YPG'nin üst düzey mensuplarına SİHA saldırıları düzenleyen Türkiye 19 Kasım'da da Suriye ve Irak'taki terör hedeflerine yönelik Pençe Kılıç Hava Harekâtı'nı düzenlemiştir.

Amerikan yaptırımları ve Suriye, Irak ve Güney Kafkasya'da bölgesel rekabetin gölgesinde şekillenen Türkiye-İran ilişkileri açısından ise 2022 yılı çok hareketli bir yıl olmamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Tahran'da Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin yedinci toplantısına ve Suriye konusundaki üçlü zirveye (Türkiye-İran-Rusya) katılmış, Suriye toplantısında yeni somut sonuçlar ortaya çıkmazken Türkiye-İran ikili zirvesinde ekonomik iş birliğinin artırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. İran'ın, barındırdığı Türk kökenli nüfus nedeniyle Azerbaycan ile Türkiye arasındaki iş birliğinin artmasından duyduğu rahatsızlığı gizlemediği 2022 yılı içinde Türkiye bu konuda her üç ülkeye de zarar verecek adımların atılmaması konusunda temkinli bir siyaset izlemeye devam etmiştir.

Irak ile ilişkilerde de 2022 yılında yine terörle mücadele meselesi ön plana çıkmış Türkiye bir yandan kendi güvenliği için Irak'ın kuzeyindeki PKK hedeflerine sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirirken bir yandan da Erbil ve Bağdat yönetimleriyle teröre karşı mücadelede iş birliği yollarını aramıştır. Teröre karşı mücadele konusunda zaman zaman görüş ayrılıklarının ekonomik iş birliğine zarar vermemesi için gayret eden Türkiye 2022 yılında Irak'la ticaret hacmini 20 milyar dolara çıkarmayı başarmıştır.

İsrail ile ilişkilerde geçen yıl başlayan normalleşme sürecinin 2022 yılında gerçekleşen karşılıklı büyükelçi atamalarıyla tamamlandığını söylemek mümkündür. Ayrıca İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un 9 Mart'ta gerçekleşen Türkiye ziyaretinin ardından İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid 23 Haziran'da ve Savunma Bakanı Benny Gantz 23 Ekim'de Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bunun haricinde 2022 yılı içinde İsrail Ekonomi ve Sanayi Bakanı Orna Barbivai ve Turizm Bakanı Yoel Razvozov Türkiye'yi ziyaret eden diğer İsraili bakanlar olmuştur. Buna karşılık Türkiye'den Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 24-25 Mayıs tarihlerinde İsrail ve Filistin'i ziyaret etmiştir.¹ Bu ziyaretler Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin normalleştiğini gösterse de nisan ayında İsrail askerlerinin Mescid-i Aksa'yı hedef alan saldırgan eylemleri ve Filistinlilerin evlerinden çıkarılmasına dair politikaların devam etmesi iki ülke ilişkilerinde iş birliğinin geliştirilmesinin önünde engel olarak durmaktadır. Yılsonunda İsrail'de yapılan erken seçimlerin sonucunda Filistinlilere karşı daha sert tutumuyla bilinen Benjamin Netanyahu başkanlığında bir koalisyon hükümetinin kurulması ve bu koalisyona Itamar Ben-Gvir gibi aşırı sağcı ve ırkçı bir siyasetçinin ulusal güvenlik bakanı olarak katılması Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri de tehlikeye atan bir gelişme olarak okunmalıdır.

2022, Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan yoğun ziyaret trafiğinin normalleşme sürecinin diğer aktörleri olan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile de yaşandığı bir yıl oldu. BAE Veliaht Prensi Muhammed bin Zayed'in geçen yılın Kasım ayında gerçekleştirdiği ziyaret ve karşılığı olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 14-15 Şubat tarihlerinde bu ülkeye gerçekleştirdiği resmi ziyaret iki ülke ilişkilerinde normalleşme sürecini tamamlarken ziyaret sırasında özellikle ekonomik alanda önemli iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan vefat eden BAE Devlet Başkanı Şeyh Halife bin Zayed el-Nahyan'ın cenaze töreni

1 Haydar Oruç, "Türkiye-İsrail İlişkileri", ed. Muhittin Ataman ve Cem Duran Uzun, *2022'de Türkiye*, Seta Yayınları, İstanbul 2022, ss. 132-138.

için 17 Mayıs'ta yeniden bu ülkeye gitmiştir. Suudi Arabistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda en önemli adımlar ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 29 Nisan'daki Riyad ziyareti ve Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman'ın 22 Haziran'daki Türkiye ziyareti olmuştur. Bu ziyaretlerde de öne çıkan konular ekonomik iş birliği olurken Ekim ayında Maliye Bakanı Nurettin Nebati'nin Suudi Arabistan ziyaretinin ardından iki ülke 5 milyar dolarlık bir swap anlaşmasında uzlaşmış ve bu anlaşma aralık ayında yürürlüğe girmiştir.²

Türkiye'nin uzun zamandır çok iyi ilişkilere sahip olduğu Katar ile ilişkileri de 2022'de üst düzey ziyaretlerle gelişmeye devam etmiştir. 13 Ekim tarihinde Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed es-Sani Türkiye ile Katar arasındaki Yüksek Stratejik Komite'nin sekizinci toplantısına katılmak için İstanbul'a gelirken Cumhurbaşkanı Erdoğan da Katar Emiri'nin davetiyle bu ülkede düzenlenen Dünya Kupası açılışına katılmıştır. Bu açılış sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Katar Emiri'nin arabuluculuğuyla Mısır Devlet Başkanı Abdülfettah el-Sisi ile de kısa bir görüşme yapması, Ortadoğu'daki bir başka normalleşme süreci olan Türkiye-Mısır normalleşmesini hızlandıracağı yönünde yorumlar yapılması sonucunu doğurmuştur. Ancak Mısır'ın Libya ve diğer Doğu Akdeniz sorunlarında Türkiye karşıtı tavrı devam etmiş ve cumhurbaşkanları veya dışişleri bakanları düzeyinde beklenen ikili resmi görüşmeler 2022 yılı içinde gerçekleşmemiştir.

Suriye Cephesinde Gerilim ve Normalleşme Adımları

2022 yılında Türkiye'nin Suriye politikası açısından öne çıkan konular bu ülkenin kuzeyinde üstlenmiş PKK/YPG terör örgütüyle mücadele, İdlib bölgesinden Türkiye'ye yönelecek yeni bir mülteci dalgasına yol açabilecek gelişmelere karşı çaba sarf etme, Türkiye'nin kontrolündeki bölgelerde istikrar ve düzenin tesis edilmesine yönelik çalışmalar, insani yardım faaliyetlerinin koordinasyonu ve Şam yönetimi ile yürütülen diplomasi çerçevesinde şekillenmiştir. Suriye sahasının önemli aktörlerinden

2 "Suudi Arabistan Türkiye'ye birkaç gün içinde 5 milyar dolar yatacak", *Bloomberght*, 8 Aralık 2022.

biri olan Rusya'nın 2022 yılında Ukrayna Savaşı ile meşgul olması Şam yönetiminin ülkede kontrol ettiği alanları genişletme politikasına ciddi bir darbe vururken bunun Türkiye'nin Suriye politikasına hem pozitif hem de negatif etkileri olmuştur. Rusya'nın yoğun desteğinden yoksun olan Baas güçlerinin İdlib bölgesine yönelik saldırıları önceki yıllara kıyasla ciddi şekilde azalırken Türkiye'nin bu bölgeden yeni bir mülteci dalgasıyla karşılaşma riski de azalmıştır. İdlib'de Ankara ve Şam'ın yeni gerginliklere sürüklenmemesi ise yıl içinde iki taraf arasında gündeme gelen normalleşme adımları açısından kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Buna karşılık Rusya'nın Ukrayna Savaşı yüzünden Suriye cephesindeki aktivitelerini azaltmasının ABD'nin PKK/YPG eksenli Suriye politikası açısından da kolaylaştırıcı bir etkisi olmuştur ki bu terör örgütünün Amerikan yardımlarıyla güçlendirilmesi Ankara'yı rahatsız eden ve Türk-Amerikan ilişkilerini gerginleştiren unsurların başında gelmiştir.

Türkiye'nin Suriye politikasında 2022 yılında önceki yıllara farklılık arz eden en önemli husus Ankara'nın Şam yönetimi ile doğrudan diyalog kurmaya hazır olduğunu göstermesi ve ilk üst düzey temasların gerçekleştirilmiş olmasıdır. Arap ülkelerinin birbiri ardına, iç savaşa rağmen iktidara tutunmayı başaran Esad yönetimi ile diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmeleri ve Suriye'nin yeniden Arap Ligi üyeliğine alınmasının konuşulması Türkiye açısından da konunun yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Rusya'nın arabuluculuğunun devreye girmesiyle 28 Aralık'ta Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Milli İstihbarat Başkanı Hakan Fidan Rusya'da, Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu'nun da katılımıyla Şam yönetiminin Savunma Bakanı Ali Mahmud Abbas ile görüştüler. Rusya ve Şam yönetimi istihbarat başkanlarının da katıldığı toplantı Suriye'deki iç savaşın başlamasının ardından Türkiye ile Şam yönetimi yetkilileri arasındaki gerçekleşen ilk üst düzey temastır. Milli Savunma Bakanlığı toplantıya ilişkin "Toplantıda Suriye krizi, mülteci sorunu ve Suriye topraklarında bulunan tüm terör örgütleri ile ortak mücadele çabaları ele alınmıştır. Yapıcı havada geçen toplantının

sonucunda Suriye’de ve bir bütün olarak bölgede, istikrarın temin edilmesi ve sürdürülmesi için üçlü formattaki toplantıların devamı konusunda mutabık kalınmıştır.” açıklamasını yapmıştır.³

Ankara ile Şam yönetimi arasındaki bu normalleşme adımlarından Suriyeli muhaliflerin rahatsız olduğuna dair haberler söz konusu olsa da⁴ Suriye Geçici Hükûmeti Başkanı Abdurrahman Mustafa, Türkiye ile Suriye arasında başlayan bu sürecin kendilerini endişelendiren bir gelişme olmadığını, iki ülke arasındaki temasların, PKK ile mücadele ve Suriye’nin toprak bütünlüğüyle ilgili olduğunu ifade etmiştir: “Bizim bürokratlarla görüşmelerimizde -Suriye-Türkiye arasındaki- bu görüşmelerin teknik görüşmeler olduğu; terörle mücadeleyle, PKK terör örgütüyle mücadeleyle ve Suriye’nin toprak bütünlüğüyle ilgili olduğu vurgulandı. ... Biz zaten Türkiye’nin hiçbir zaman Suriye’nin geleceğiyle ilgili Suriye halkının beklentilerinin dışında bir şey yapmayacağına inanıyoruz, görüşmelerimizde de bu vurgulandı. 2254 No’lu kararla oluşacak herhangi bir çözümü zaten biz de baştan beri destekliyoruz. Sayın bakanımızın bize desteğinin sürdüğünü, bunda herhangi bir değişikliğin olmadığını, bizi endişeye sevk edecek bir durumun olmadığını gördük.”⁵

2022 yılının sonunda Türkiye ile Şam yönetimi arasında normalleşmeye yönelik bu önemli adım atılmış olsa da yıl içerisinde Türkiye’nin Suriye’ye yeni bir kara harekâtı yapacağına dair söylem ve beklentiler Şam yönetimini olduğu kadar Moskova, Tahran ve Washington’u rahatsız etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan yıl içerisinde farklı zamanlarda Suriye’nin kuzeyinde terör örgütünün varlığını sürdürdüğü kalan bölgelere yönelik operasyon yapılacağını söylese de özellikle Tel Rıfat, Münbiç ve Ayn el-Arab bölgelerini hedef alacak bir kara harekâtının çok yakında gerçekleşeceğine

3 “Şam ile 11 yıl sonra ilk resmi temas! Bakan Akar, Suriyeli mevkidaşı ile görüştü”, *Hürriyet*, 28 Aralık 2022.

4 “Suriyeli muhalifler Ankara-Şam yakınlaşmasından rahatsız”, *DW Türkçe*, 4 Ocak 2023.

5 “Suriyeli muhalifler, Türkiye ve Suriye arasındaki yeni sürece nasıl bakıyor?”, *BBC Türkçe*, 4 Ocak 2023.

dair haberler kasım ve aralık ayında yoğunlaşmıştır.⁶ 13 Kasım'da İstanbul'da İstiklal Caddesi'nde gerçekleşen terör saldırısının failinin YPG/PKK olduğunun anlaşılmasının ardından Türkiye'de Suriye'nin kuzeyindeki terör örgütü bölgelerine bir kara harekâtı düzenlenmesi konusundaki talep ve beklentiler artmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan 23 Kasım tarihinde TBMM'de gerçekleşen grup toplantısında “Güney sınırlarımızın tamamını bir güvenlik şeridiyle kapatma kararlılığımız daha güçlüdür. Gerçekleştirdiğimiz sınır ötesi harekâtlarla bu şeridin bir kısmını oluşturduk. Tel Rıfat, Münbiç, Ayn el-Arab gibi çıbanbaşı yerleri bir bir halledeceğiz. Hava harekâtlarımızı kesintisiz sürdürürken, bizim için en uygun vakitte karadan da teröristlerin tepesine bineceğiz”⁷ ifadeleriyle kara harekâtının yaklaştığının işaretlerini verirken Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar da muhtemel bir harekât esnasında Rusya'nın Suriye hava sahası konusundaki tutumuna dair bir soruya “Biz egemenlik ve bağımsızlığımızdan ödün vermeden, hak ve hukukumuzu çiğnetmeden bu çerçevedeki çalışmalarımızı, görüşmelerimizi yaptık, yapıyoruz. Hava sahası gibi konuların siyah-beyaz, evet-hayır gibi çok net ve kesin cevapları olmuyor. Biz sınırlarımızı korumak, halkımızın ve milletimizin güvenliğini sağlamak için yapmamız gereken ne varsa yaptık, yapıyoruz. Bu konuda kimse Türkiye'den müsamaha beklemesin” şeklinde cevap vermiştir.⁸

Türkiye'den muhtemel kara harekâtına dair bu açıklamalar yapılırken YPG'nin en büyük destekçisi ABD'den gelişmelerden duydukları rahatsızlığı ifade eden açıklamalar gelmiştir. Pentagon Sözcüsü Tuğgeneral Patrick Ryder “Türkiye'nin kaygılarını anladıklarını ancak Suriye'nin kuzeyine yaptığı operasyonlardan endişe duyduklarını” dile getirirken Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Sözcüsü John Kirby, Türkiye'nin kendini savunma hakkı

6 “Türk ordusu Suriye'de kara harekâtı için neredeyse hazır”, *Euronews*, 28 Kasım 2022; “Suriye'de PKK/YPG'yi panikletecek gelişme! Kara harekâtı öncesi ABD'den dikkat çeken karar”, *Sabah*, 29 Kasım 2022.

7 “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Karadan da teröristlerin tepesine bineceğiz”, *DHA*, 23 Kasım 2022.

8 “Suriye'ye hareket ne zaman? Bakan Akar: Diyaloga açığız olmazsa kendi kararımızı veririz”, *CNN Türk*, 24 Aralık 2022.

olduğunu ancak Suriye'nin kuzeyine bir askerî harekâta karşı olduklarını söyledi: “Türk halkının karşı karşıya olduğu tehdidin farkındayız ancak Suriye'nin kuzeybatısında askerî operasyonlar düzenleme fikrinin bu tehdidi bertaraf etmenin en iyi yolu olduğuna inanmıyoruz.”⁹

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Romanya'da yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısının ardından gazetecilerin sorularını cevaplandırırken Suriye'de YPG hedeflerine yönelik yapılması planlanan kara harekâtıyla ilgili NATO müttefiklerinin yaklaşımı sorulduğunda “Gölge etmesinler yeter... Ayak üstü [ABD Dışişleri Bakanı Antony] Blinken'la yaptığımız görüşmede, İstanbul'daki saldırının sorumlusu son yakalanan teröristi de söyleyerek ‘maalesef bunu senin verdiği destekle yapıyor’ dedik. ... Havadan vurun da karadan girmeyin gibi Türkiye'yi engellemeye çalışan şeyler görüyoruz” şeklindeki sözleriyle ABD'nin yaklaşımını eleştirmiştir.¹⁰

Türkiye, Suriye'nin kuzeyine yapmayı planladığı kara harekâtı konusunda ABD ile bu gerginliği yaşarken Rusya da böyle bir harekâta karşıydı. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ortadoğu Özel Temsilcisi Mihail Bogdanov, “Suriye'deki olası kara harekâtına ilişkin Türkiye tarafı ile görüşmeye ve Ankara'yı bu operasyonu gerçekleştirmemesi konusunda ikna etmeye çalışmaya devam ettiklerini” belirtirken Moskova bir yandan da Ankara ile Şam arasında diyalog kurulması konusunda arabuluculuk yapmıştır.¹¹ Rusya'nın bu çabalarının sonuç vermesi sonucunda 28 Aralık'ta iki ülke savunma bakanları ve istihbarat başkanlarının görüşmesi üzerine Türkiye kara harekâtı planlarını ertelemiştir.

Kara harekâtı konusunda yoğun tartışmalar yapılırken Türkiye 19 Kasım'da Tel Rıfat'tan Kandil'e uzanan 700 km genişliğinde bir hatta

9 “Beyaz Saray: Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine operasyon düzenlemesini istemiyoruz”, *Euronews*, 8 Aralık 2022.

10 Ece Göksedef, “Türkiye'nin Suriye'de planladığı operasyonla ilgili neler biliniyor?”, *BBC Türkçe*, 6 Aralık 2022.

11 “Rusya: Türkiye'yi Suriye'de kara harekâtı düzenlememesi konusunda ikna için görüşmelerimiz sürüyor”, *Sputnik Türkiye*, 12 Aralık 2022.

Suriye ve Irak'ta eş zamanlı olarak Pençe Kılıç Harekâtı'nı başlatmıştır. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar 9 Aralık'ta TBMM'de yaptığı konuşmada, “terör örgütüne ait çok sayıda barınak, sığınak, mağara, tünel, depo ve sözde karargâhın tam isabetle imha edildiği Pençe Kılıç Harekâtı'nda aralarında örgütün sözde yöneticilerinin de bulunduğu tespit edilebilen 364 teröristin etkisiz hâle getirildiğini” ifade etmiştir.¹²

Bu operasyonun haricinde de MİT-TSK iş birliğiyle terörle mücadele kapsamında Suriye'nin kuzeyinde gerçekleştirilen nokta operasyonlarda PKK/YPG'nin üst düzey mensupları öldürülmüştür. Bu operasyonlarda giderek artan şekilde SİHA'lar kullanılırken YPG'yi müttefiki olarak gören CENTCOM'un operasyonlardan rahatsızlığı Türkiye ile ABD arasında gerilimi artıran bir konu olmaya devam etmiştir.¹³

İran ile İlişkiler

2022 yılında İran Türkiye'nin dış politikası açısından çok önemli bir yere sahip olmamış, son dönemde olduğu gibi 2022 yılı boyunca da iki ülke arasında çok önemli gelişmeler yaşanmamıştır. Türkiye-İran ticaret hacmi Amerikan yaptırımlarına rağmen yeniden 10 milyar doların üzerine çıkarken ocak ayında İran'dan Türkiye'ye gelen doğal gazda yaşanan kesinti Ankara için rahatsızlık sebebi olmuştur. İki ülkenin son birkaç on yılda sürekli rekabet alanları olan Suriye ve Irak'a giderek artan oranda yeni bir rekabet alanı olarak Güney Kafkasya'nın eklendiği görülmektedir. Türkiye'nin Azerbaycan'la iş birliğini her geçen gün artırması İran'daki bazı kesimler tarafından tehdit olarak görülmüş ve bu kesimlerin etkisi altında Tahran yönetiminin Azerbaycan'ı rahatsız edecek adımlar atmasına yol açmıştır. Buna karşılık 2022 yılında Türkiye ile İran arasındaki Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin yedinci toplantısının Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tahran ziyareti sırasında yüz yüze yapılmış olması iki ülkenin ilişkilerini belirli bir seviyede tutma arayışının göstergesi olmuştur. Aynı

12 “Bakan Akar: Pençe Kılıç Harekâtı'nda 364 terörist etkisiz hale getirildi”, *TRT Haber*, 9 Aralık 2022.

13 “Suriye’de artan SİHA operasyonları: CENTCOM ne istiyor?”, *Suriye Gündemi*, 3 Ağustos 2022.

ziyaret sırasında Türkiye, İran ve Rusya Devlet Başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen liderler zirvesinde Suriye sorununa kalıcı çözüm aranması çabalarının sürdürülmüş olması da Türkiye ve İran'ın bölge sorunlarının çözümü konusunda iş birliği yapabildiklerinin göstergesiydi.

Önceki yıllarda olduğu gibi PKK merkezli terör faaliyetleri, İran'a karşı Amerikan yaptırımları ve Irak ile Suriye'de yaşanan istikrarsızlık 2022 yılında da Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkileyen faktörler olmaya devam etmiştir. İran tarafı Türkiye'nin Şam yönetimiyle normalleşme yolundaki adımlarını olumlu karşılarken¹⁴ İsrail ile ilişkilerini normalleştirilmesi yönündeki adımlarından ise rahatsız olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gerginliğin 2022'de de devam etmesinin de Tahran yönetimini memnun ettiğini tahmin etmek zor değildir.

2022 yılında Türkiye-İran ilişkileri açısından en önemli gelişme 19 Temmuz tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tahran'a ziyareti sırasında gerçekleştirilen Türkiye-İran-Rusya liderler zirvesi ve Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısı olmuştur. Suriye konulu üçlü liderler zirvesi sonunda yayımlanan ortak açıklamada taraflar, "Astana Sürecinin, Suriye krizinin barışçıl ve sürdürülebilir çözümündeki öncü rolüne ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nin egemenliği, bağımsızlığı, birliği ve toprak bütünlüğüne vurgu yapmışlar, Suriye'nin çeşitli bölgelerindeki terör örgütlerinin ve bunlarla iltisaklı farklı isimler altındaki grupların artan varlık ve faaliyetlerini kınamışlar, Suriye'nin kuzeyi ile ilgili tüm düzenlemelerin eksiksiz bir şekilde uygulanması gerektiğinin altını çizmişler, Suriye'deki insani durumdan duydukları derin endişeyi kaydetmişlerdir."¹⁵ Bunun yanında BM Güvenlik Konseyinin 2254 sayılı kararı çerçevesinde Suriye sorununa diplomatik çözüm bulunması konusundaki çabaların sürdürülmesi ve sığınmacıların ülkelerine geri

14 "İran Ankara-Şam yaklaşmasından 'memnun'", *DW Türkçe*, 13 Ocak 2023.

15 "Türkiye Cumhurbaşkanı, İran Cumhurbaşkanı, Rusya Devlet Başkanı Ortak Açıklaması", 19 Temmuz 2022, Tahran, <https://www.tcgb.gov.tr/assets/dosya/bildiri/2022-07-19-turkiye-iran-rusya-ortak-bildiri.pdf>

dönüşleri konularına dair ifadeler de açıklama metninde yer almıştır. Daha önceki üçlü zirvelerde olduğu gibi Tahran Zirvesinde de Rusya ve İran'ın Suriye konusundaki tutumları birbiriyle benzeşirken Türkiye ile farklılık göstermiştir. Özellikle terörle mücadele ve Suriye yönetiminde muhaliflerin ne düzeyde söz sahibi olacağı konularında bu farklılık belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin PKK/YPG hedeflerine yönelik olarak Tel Rıfat ve Münbiç bölgelerine yapmayı planladığı askerî operasyon İran ve Rusya tarafından Suriye'nin egemenliği gerekçesiyle reddedilirken¹⁶ bu ülkelerin desteğiyle Şam yönetiminin İdlib'deki silahlı örgütleri hedef alacak kapsamlı saldırısı da yeni mülteci dalgasına neden olacağı gerekçesiyle Türkiye tarafından reddedilmektedir.

Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda da ortak açıklamadaki genel ifadelere rağmen üç ülkenin farklı tasavvurlarının olduğu açıktır. Türkiye, YPG/PKK'nın kontrol ettiği topraklarda özerk bir yönetim oluşturmasını kesin bir şekilde reddederken kendi kontrolü altındaki bölgeleri, İran ve Rusya'nın taleplerine rağmen Şam yönetimine devretmeye yanaşmamaktadır. Bunun temel nedeni de Tahran ve Moskova'nın, muhaliflerin Suriye'nin siyasi tablosundaki nihai statüsünün ne olacağı konusunda Ankara'yı tatmin edecek tekliflerde bulunmamalarıdır. Ayrıca Türkiye, bu topraklardan çekilmesi durumunda PKK/YPG'nin bu bölgelerde üslenmesinden ve kendi güvenliğini tehdit etmesinden endişe etmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Tahran ziyareti sırasında gerçekleştirdiği ikinci toplantı olan Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin yedinci zirvesinde ise daha çok iş birliği konuları öne çıkmıştır. Bu zirve sonrasında yayımlanan ortak bildiri taraflar, “aralarındaki son dört asırdır var olan kardeşlik ve dostluk ilişkilerinin karşılıklı çıkar ve iyi komşuluk temelinde genişletilmesinin önemini vurgulamışlar, ikili ve bölgesel düzeyde terörün her türüne ve biçimine karşı güçlü siyasi iradelerini ifade etmişler ve çatışmaların barışçı çözümü için bölgesel ve

16 Kemal İnat ve Mustafa Caner, “Türkiye'nin İran Politikası 2022”, Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, *Türk Dış Politikası Yılığ 2022*, Seta Yayınları, İstanbul 2023.

uluslararası mekanizmaların asli, yadsınamaz önemini ve daha adil bir uluslararası düzenin kurulmasını teminen adaletli, tam kapsayıcı ve insani yaklaşımların gerekliliğini vurgulamışlardır.”¹⁷ Ancak ortak bildiride karşımıza çıkan “Mevcut mekanizmalardan tam anlamıyla yararlanmak ve Karma Ekonomik Komisyon, Tercihli Ticaret Anlaşması (PTA), ulaştırma, bankacılık, gümrük, sağlık ve tarım alanlarında ortak iş birliği komiteleri dâhil yürürlükte bulunan anlaşmaları ve düzenlemeleri tam olarak uygulamak suretiyle, ikili ticaret hacmini artırma ve ekonomik iş birliği için yeni imkânlar yaratma konusundaki taahhütlerini vurgulamışlar” şeklindeki ifadeler Türkiye ile İran arasında daha önceden imzalanan anlaşma ve protokollerin uygulanmasında sorunlar olduğuna işaret etmektedir. Zira bütün bu anlaşmalara rağmen iki ticaret hacminin hâlen 2010’lu yıllarda ulaştığı seviyelerin çok gerisinde olması kısmen Amerikan yaptırımlarına bağlı olsa da iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için somut adımların atılması konusunda söz konusu olan motivasyon eksikliği bu durumun temel sebebidir.

Ortak bildiride Türkiye ve İran, “tüm biçimleri ve tezahürleriyle terörizmi kınadıklarını, fark gözetmeksizin bütün terör örgütleriyle mücadele ihtiyacını, ortak sınırları boyunca terör örgütlerinin ve organize suç şebekelerinin varlığını ve faaliyetlerini önlemek için karşılıklı olarak kararlaştırılacak mevcut ve daha fazla ikili mekanizmalardan tam olarak yararlanacaklarına dair kararlılıklarını da vurgulamışlardır”.¹⁸ Terörle mücadele konusunda ortak anlayışı yansıtan bu ifadelere rağmen İran’ın PKK/YPG ile mücadele konusunda Türkiye’ye beklediği desteği vermekten uzak bir politika içinde olduğu açıktır. Bunların yanında Türkiye-İran ortak bildirisinde Yemen’den Afganistan ve Filistin’e uzanan İslam dünyası sorunlarının ve Ukrayna-Rusya Savaşı gibi küresel sorunların barışçı çözümü konusunda ortak temennileri dile getirilmiş ve taraflar sanayi,

17 “Türkiye Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti arasında 7. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Toplantısı Ortak Bildirisi”, 19 Temmuz 2022, Tahran, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/bildiri/2022-07-19-turkiye-iran-ortak-bildiri.pdf>

18 A.g.e.

teknoloji, basın-yayın, yatırımlar ve sosyal güvenlik gibi alanları kapsayan 8 anlaşma ve mutabakat zaptı imzalamışlardır.

Türkiye-İran Zirvesi sırasında imzalanan ortak bildiride yer alan tarafların “Güney Kafkasya’da çok yönlü işbirliğinin geliştirilmesi için 3+3 Bölgesel Danışma Platformu’nun öneminin ve toplantılarının düzenlenmesinin gerekliliğinin altını çizdiklerine” yönelik ifadeler Güney Kafkasya’da işbirliğine vurgu yapsa da İran ile Azerbaycan arasında tırmanan gerginliğin dolaylı olarak Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkilemesinin üstünü örtememiştir. Kendi ülkesindeki 25-30 milyon civarındaki Azerbaycan Türkü varlığı nedeniyle Azerbaycan’la sağlıklı bir ilişki geliştiremeyen Tahran yönetimi, Kafkasya üzerinden Rusya ve Karadeniz’e açılmak için Ermenistan ve Gürcistan rotasını seçmişti. Azerbaycan’ın Türkiye’nin de yoğun desteğiyle kazandığı Karabağ Zaferinin ardından Rusya’nın arabuluculuğuyla Azerbaycan ile Ermenistan arasında varılan anlaşmada Ermenistan-Hankendi bağlantısını sağlayan Laçın Koridoru’na karşılık Zengezur Koridoru ile Nahçıvan ile geri kalan Azerbaycan topraklarının birbirine bağlanmasının kararlaştırılması İran’ı rahatsız etmişti. Zira Tahran yönetimi bu koridorun açılmasıyla birlikte Ermenistan’la doğrudan kara bağlantısının kesileceğini düşünüyor ve Bakü’nün artık Nahçıvan’a erişimi konusunda İran topraklarına ihtiyaç duymayacağı için ekonomik ve jeostratejik kayıplara uğrayacağını düşünüyordu. Buna ek olarak Türkiye’nin de Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme sürecini Zengezur Koridoru’nun açılmasına bağlaması Tahran’ı daha fazla rahatsız ediyordu. Zira bu koridorun açılmasıyla birlikte Türkiye ile Azerbaycan ve Orta Asya’daki Türk devletleri ile doğrudan bağlantı sağlanmasının İran için yine ciddi ekonomik ve jeostratejik kayıplar anlamına geleceğini düşünüyordu.

Bu kaygılarla hareket eden İran’dan gelen “Güney Kafkasya’da İran ile Ermenistan arasındaki bağlantıyı etkileyecek şekilde sınırların değişmesine asla izin vermeyeceğiz” türden açıklamalar, Ekim ayında Devrim Muhafızları Ordusunun Azerbaycan sınırında askerî tatbikat

yapması ve devlet destekli İran televizyonu Seher TV'nin “tarihsel açıdan Azerbaycan'ın İran'ın parçası olduğunu ileri süren” ve “Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in etnik kökenine dair spekülasyon ifadelerine yer verdiği” yayınları 2022 yılı içerisinde İran-Azerbaycan gerginliğini tırmandırmıştır. Buna karşılık İlham Aliyev'in “Sınırımızda Ermenistan'a destek için askerî eğitim yapanlar da bilsin. Bizi kimse korkutamaz” şeklindeki açıklamaları gerginliğin ulaştığı düzeyi göstermesi açısından önemlidir.¹⁹

Türkiye'nin, Azerbaycan ile İran arasında yaşanan gerginlikte Bakü yönetimine yakın durduğu bilirse de Ankara bu gerginliğin büyümesine taraf değildir. Her üç ülkede de ve bu ülkeler dışında da gerginliğin büyümesini isteyen ya da attıkları adımlarla isteyerek ya da istemeden tansiyonun artmasına sebep olan kesimler olsa da Ankara'nın tavrı gerek Azerbaycan'ın gerekse Türkiye'nin İran'la ilişkilerini çatışmaya sürükleyecek tavidan uzak durmak olmuştur. Zira sınırlarında yaşanan çatışmaların gerek ekonomik gerekse güvenlik açısından Türkiye'ye ne kadar çok zarar verdiği Irak ve Suriye örneklerinde sert bir şekilde tecrübe edilmiştir. Azerbaycan ile İran'ın sıcak bir çatışmaya sürüklenmesinin gerek bu ülkelere gerekse Türkiye'ye fayda sağlamayacağı açıktır.

Irak ve İKBY ile Güvenlik Eksenli İlişkiler

Türkiye'nin Irak politikası 2022 yılında da önceki yıllarda olduğu gibi terörle mücadele hedefi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu hedefle uygun şekilde Türkiye, Irak'ta istikrarlı bir hükümet kurulmasını desteklemiş ve ülkede terör örgütlerinin üslenmesini kolaylaştıracak otorite boşluğu alanlarının oluşmasına engel olmaya çalışmıştır. Yıl içerisinde iki ülke üst düzey yetkilileri arasında gerek ikili gerekse uluslararası toplantılar kapsamında gerçekleştirilen temaslarda başta güvenlik konuları olmak üzere, Irak'ın istikrarı ve Türkiye-İrak ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi

¹⁹ Ahmet Dursun, “İran'ın Azerbaycan'a yönelik tutumu ve sınırdaki askeri tatbikatlar gerilimi tırmandırıyor”, *Anadolu Ajansı*, 12 Kasım 2022.

konuları görüşülmüştür. Türkiye 2022 yılında da Irak siyasetini hem Bağdat hem de Erbil yönetimleriyle geliştirmeye çalıştığı iş birliği üzerinden dizayn etmiştir. Bu dengeli politikanın sonucu olarak Türkiye-İrak ticaret hacmi 2022 yılında 20 milyar dolar seviyesine yaklaşmış ve Irak Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki en büyük ticaret ortağı olmaya devam etmiştir.

Geçen yıl Ekim ayında yapılan seçimlerin ardından yeni hükûmetin kurulması çalışmalarının bir türlü başarıya ulaşmadığı Irak'ta istikrarlı bir hükûmetin kurulmasını destekleyen girişimleri çerçevesinde 26 Şubat tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Irak Temsilciler Meclisi Başkanı Muhammed el-Halbusi ve Irak Azim İttifakı Başkanı Hamis Hançer'i kabul etmiştir.²⁰ Görüşmenin içeriğine dair medyada herhangi bir bilgi yer almazken MİT Başkanı Hakan Fidan'ın da görüşmeye katılmış olması güvenlik konularının öne çıktığının göstergesi olmuştur. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkanı Neçirvan Barzani'nin 2 Şubat ve 12 Mart, IKBY Başbakanı Mesrur Barzani'nin 15 Nisan tarihinde gerçekleştirdikleri Türkiye ziyaretleri de gerek Ankara-Erbil gerekse Ankara-Bağdat ilişkileri açısından önemli gelişmelerdi.

2 Şubat tarihinde yaptığı Türkiye ziyareti sırasında ve 11-13 Mart tarihlerinde gerçekleştirilen Antalya Diplomasi Forumuna katılmak için geldiği Antalya'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşen IKBY Başkanı Neçirvan Barzani'nin her iki ziyaretinde de bölgesel güvenlik konuları öne çıkarken IKBY Başkanlığından yapılan açıklamaya göre ayrıca Türkiye ile Irak ve IKBY arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Irak'taki siyasi tıkanmışlığın aşılabilmesi için neler yapılabileceği ve Erbil ile Bağdat arasındaki sorunların çözümü konusunda atılabilecek adımlar görüşülmüştür.²¹ IKBY Başbakanı Mesrur Barzani'nin 15 Nisan'daki Türkiye ziyaretinde de benzer konular görüşülürken bütün bu temaslar sırasında

20 "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Irak Temsilciler Meclisi Başkanı Halbusi ve Azim İttifakı Başkanı Hançeri kabul etti", *Habertürk*, 26 Şubat 2022.

21 "Başkan Neçirvan Barzani, Erdoğan ile bir araya geldi", *Rudaw Türkçe*, 2 Şubat 2022; "Başkan Neçirvan Barzani, Erdoğan ile görüştü" *Rudaw Türkçe*, 12 Mart 2022.

MİT Başkanı Hakan Fidan'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan'a eşlik etmesi güvenlik ve bölgesel istikrar meselelerinin Türkiye-İKBY ilişkilerinde belirleyici olduğunu göstermiştir.²²

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İKBY liderleriyle görüşmelerinde gündeme gelen konulardan birinin de Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'ndan İKBY kanalıyla yapılan petrol sevkiyatı nedeniyle Irak ile Türkiye arasında devam eden uluslararası tahkim davası olduğuna kuşku yoktur. Bağdat'taki merkezi hükûmeti, 2014 yılında merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Ticaret Odasının bünyesindeki tahkim mahkemesine Türkiye aleyhine "kendisini devre dışı bırakarak petrol sevkiyatı yapmak suretiyle gelirlerine zarar verdiği" gerekçesiyle açtığı davada Ankara'dan talep ettiği 33 milyar dolarlık tazminat talebi hem Türkiye'yi hem de İKBY'yi yakından ilgilendiriyordu. Mahkeme Mart 2023 sonunda verdiği kararda Irak'ın beş talebinden yalnızca birini kabul edip Türkiye'nin Irak'ın talep ettiğinin çok altında tazminat ödemesine hükmederken Türkiye'nin de taahhüt ettiği miktarda petrol sevkiyatı yapmadığı için kendisini zarara uğrattığı gerekçesiyle açtığı karşı dava çerçevesinde Bağdat yönetiminin de Türkiye'ye tazminat ödemesine hükmetmiştir. Türkiye, hem tahkim kararına itiraz etmeye hem de bu kararlar sonucunda ödemesi gereken sınırlı miktardaki net tutarı İKBY'den talep etmeye hazırlanmaktadır.²³

İKBY liderleriyle Cumhurbaşkanı Erdoğan ve diğer Türk yetkililer arasında gerçekleşen görüşmelerde gündeme gelen ana mesele olan güvenlik ve terörle mücadele konusunda Ankara ile Erbil arasında ciddi bir iş birliğinin varlığından söz etmek mümkündür. PKK'nın Kuzey Irak'taki varlığını kendi otoritesi için de tehdit olarak gören İKBY yönetimi ile PKK arasında mücadele 2022 yılında da sürmüştür. İKBY bölgesinde KDP'den sonra en etkili güç olan KYB'nin PKK ile ilişkileri ve bölgede etkin bir

22 "Cumhurbaşkanı Erdoğan, İKBY Başkanı Mesrur Barzani'yi kabul etti", *Anadolu Ajansı*, 15 Nisan 2022; "Başbakan Mesrur Barzani, Erdoğan ile görüştü", *Rudaw Türkçe*, 15 Nisan 2022.

23 Dilek Güngör, "Türkiye tahkim kararına itiraz edecek", *Sabah*, 29 Mart 2023; "Irak beş başlıktan birini kazandı, Türkiye'ye tazminat ödemek zorunda", *Rudaw Türkçe*, 29 Mart 2023.

aktör olan ABD'nin PKK'ya olan desteği de dikkate alındığında Barzani yönetiminin bu konuda ciddi zorluklarla karşı karşıya olduğu söylenebilir. IKBY Başbakanı Mesrur Barzani'nin 27 Şubat'ta yaptığı açıklamada, "IKBY yetkililerinin iyi niyetinden yararlanan PKK'nın bölgede yerleşim alanlarını işgal ettiğini ve PKK nedeniyle yüzlerce köyün yeniden inşa edilemediğini" ifade etmesi ve bu terör örgütünün IKBY bölgesi ile Sincar'da güvenlik güçleriyle sivilleri hedef alan saldırıları sorunun Erbil açısından ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.²⁴

PKK terör örgütünün Kuzey Irak'taki varlığı ve faaliyetleri gerek Erbil gerekse Bağdat yönetimleri açısından önemli bir tehdit kaynağı olmasına rağmen her iki yönetimin de Türkiye'nin bu örgütü hedef alan sınır ötesi operasyonlarına tepkisi 2022'de de olumsuz olmuştur. Ancak Irak merkezi hükûmeti ve IKBY hükûmetinin PKK'nın bu ülke topraklarını üs olarak kullanmasını engelleme konusunda yetersiz kalması Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki askerî operasyonlarını sürdürmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede 17 Nisan'da başlatılan Pençe Kilit ve 19 Kasım'da başlatılan Pençe Kılıç harekâtlarında çok sayıda PKK hedefi vurulmuş ve Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki alan hâkimiyeti genişletilmiştir. Yıl boyunca devam eden ve çok sayıda silahlı insansız hava aracı ve savaş uçağının kullanıldığı Pençe Kilit harekâtında 506 teröristin etkisiz hâle getirildiği, 575 mağaranın imha edildiği, 2 bin mayın/el yapımı patlayıcı ile yaklaşık 1200 silah ve 540 bin mühimmatın ele geçirildiği bildirilmiştir.²⁵

Bu harekâtla Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin ihlal edildiğini ileri süren Bağdat yönetimi Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisini Dışişleri Bakanlığına çağırarak protesto notası vermiş ve Türkiye'nin operasyonları sonlandırmasını talep etmiş,²⁶ buna karşılık Ankara, Bağdat yönetiminin bu tutumundan duyduğu rahatsızlığı Irak'ın Ankara Büyükelçiliği

24 "PKK Irak'ta son bir yılda çok sayıda sivil ve güvenlik gücünü hedef aldı", *Anadolu Ajansı*, 27 Temmuz 2022.

25 Orhan Onur Gemici, "Pençe-Kilit Harekâtı ile teröristlere sınırdaki "kilit" vuruldu", *Anadolu Ajansı*, 16 Ocak 2023.

26 "Bağdat, TSK'nın Irak'taki PKK operasyonu için protesto notası verdi", *Euronews*, 19 Nisan 2022.

Maslahatgüzarını Dışişleri Bakanlığına çağırarak iletmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç konuyla ilgili açıklamasında “Irak’ın egemenliği ve istikrarı açısından da tehdit oluşturan terör örgütünün varlığına son verilmesi yönündeki ısrarlı taleplerimize bugüne kadar Irak makamlarından arzu ettiğimiz karşılık maalesef alınamamıştır. ... Irak makamlarınca somut ve etkin adımlar atılmadığı ve PKK terör örgütünün Irak topraklarından ülkemize oluşturduğu ulusal güvenlik tehdidi sürdüğü müddetçe, ülkemiz BM Şartı’nın 51. maddesinden kaynaklanan meşru müdafaa hakkı temelinde gerekli önlemleri almaya devam edecektir” şeklindeki ifadeleriyle operasyonların süreceğini duyurmuştur.²⁷

Kuzey Irak’taki PKK varlığı nedeniyle Türkiye’nin gerçekleştirdiği operasyonlar ve bölgede söz konusu olan güvenlik sorunlarının Türkiye ile Irak ilişkilerini ne kadar olumsuz etkileyebileceği 20 Temmuz’da yaşanan bir saldırı ile yeniden görülmüştür. IKBY bölgesinde bulunan Duhok ilinin Zaho ilçesindeki bir tatil merkezine yapılan saldırıda, aralarında çocukların da olduğu 9 kişinin yaşamını yitirmesi ve 30’dan fazla kişinin yaralanması sonucunda Irak Başbakanı Mustafa Kazımi saldırıdan Türkiye’yi sorumlu tutmuş, misilleme tehdidinde bulunmuş ve Türkiye’yi BM Güvenlik Konseyine şikâyet etme kararı almıştır. Kazımi’nin Twitter’da paylaştığı “Bu vahşi saldırı, Türkiye’nin Irak’ın, Irak topraklarına ve halkına yönelik askerî ihlallerden kaçınması yönündeki ısrarlı taleplerini görmezden geldiğinin altını çizdi” şeklindeki mesajı gerginliğin ulaştığı boyutu göstermiştir.²⁸ Buna karşılık Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu hayatını kaybedenlerin yakınlarına taziyelerini de iletmiş açıklamasında saldırının Türk ordusu tarafından gerçekleştiğine dair iddiaları reddetmiştir: “Bu saldırıyla ilgili Türkiye’yi suçlayıcı, karalayıcı haberler de çıktı. Yaptığımız açıklamada da net bir şekilde de bunu yalanladık. Türkiye’nin hiçbir zaman sivillere yönelik bir saldırı gerçekleştirmediğini tüm dünya

27 “Irak’a ‘Pençe-Kilit’ notası”, *Hürriyet*, 22 Nisan 2022.

28 “Zaho saldırısı: Irak ulusal yas ilan etti, Çavuşoğlu ‘Sivillere yönelik saldırımız olmamıştır’ dedi”, *BBC Türkçe*, 20 Temmuz 2022.

bilir. Uluslararası hukuka uygun bir şekilde biz terörle mücadelemizi sürdürüyoruz ve dün bu haberler gelir gelmez tabii ilgili kurumlarımızda da hemen istişareler yaptık, bilgi paylaşımları yaptık ve Türk Silahlı Kuvvetlerinden aldığımız bilgiye göre, sivillere yönelik herhangi bir saldırı olmamıştır. Bizim her zaman hedefimiz PKK ya da Suriye'de YPG/PYD terör örgütleri olmuştur.”²⁹

Bu olaydan bir hafta sonra Musul'daki Türkiye Başkonsolosluğu binası yakınlarına bir roket saldırısının düzenlenmesinin Zaho saldırısıyla ilgili olma ihtimali yüksektir. Söz konusu saldırının, BM Güvenlik Konseyinde Irak'ın talebi üzerine Zaho saldırısı gündemiyle bir toplantı yapılırken ve Türkiye'nin Musul'un kuzeyindeki Başika üssüne de benzer bir saldırıyla eşzamanlı olarak gerçekleşmiş olması³⁰ bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada bu saldırıyı sert bir şekilde kınayıp Iraklı makamları diplomatik temsilciliklerin korunması konusunda sorumluluklarını yerine getirmeye çağırırken³¹ Irak Dışişleri Bakanı Fuad Hüseyin bu konuda kapsamlı araştırma yapılacağını ifade etmiştir.

Ortadoğu ile Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle 2022 yılındaki enerji kaynakları dışındaki ticaret rakamlarına bakıldığında, bir önceki yıla göre %16,7 oranında bir artışın söz konusu olduğu ancak bu artışın Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki %21,7'lik artışın gerisinde kaldığı görülür. Ortadoğu ülkeleriyle 2022 yılında yapılan 59.536 milyon dolarlık enerji dışı ticaretin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı %10,3 olmuştur. Ancak TÜİK verilerinde petrol ve doğal gaz ticareti gösterilmediği düşünüldüğünde Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden gerçekleştirdiği petrol ve doğal gaz ithalatının da hesaba katılması durumunda bu oranın daha yüksek olduğu söylenebilir. Buna göre, Türkiye'nin 2022 yılında toplam petrol, doğal

29 “Irak, Zaho saldırısı sonrası Türkiye'yi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikayet ediyor”, *Euronews*, 21 Temmuz 2022.

30 “Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na füzeli saldırı”, *Rudaw Türkçe*, 27 Temmuz 2022.

31 “Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na roketli saldırı”, *Yeni Şafak*, 27 Temmuz 2022.

gaz ve bunlardan elde edilen ürünler kalemindeki³² ithalatında Ortadoğu ülkelerinin payının yaklaşık üçte bir oranında olduğu ve 2022 yılında Türkiye'nin bu kalemdaki toplam ithalatının 92,6 milyar dolar olduğu hesaba katıldığında, Türkiye'nin bu kalemda Ortadoğu ülkelerinden ithalatının yaklaşık 30 milyar dolar olduğu görülür. Bu miktarın da Türkiye-Ortadoğu ticaretine eklenmesi durumunda, 2022 yılında Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri ticaret hacminin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payının yaklaşık %15 civarında olduğunu söylemek mümkündür.

2022 yılında ticaret hacminde en fazla artışın yaşandığı Ortadoğu ülkeleri sırasıyla Lübnan (%68), Bahreyn (%66) ve Suudi Arabistan (%42) olmuştur. Lübnan ve Suudi Arabistan'la ticarete yaşanan bu artışlar daha çok Türkiye'nin ihracat artışından kaynaklanırken Bahreyn ile ticaretteki artışın temel nedeni Türkiye'nin bu ülkeden yaptığı ithalatın yaklaşık iki katına çıkması olmuştur. Suudi Arabistan ile ticarete yaşanan artışın bu ülkeyle son yıllarda gergin olan siyasi ilişkilerin 2022 yılında yaşanan karşılıklı üst düzey ziyaretlerle normalleşmesi sürecinden kaynaklandığı açıktır. İki ülke arasında yaşanan sorunlardan dolayı Riyad yönetiminin Türk ürünlerine boykot kararı almasının ardından 2021 yılında Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı 215 milyon dolara kadar düşmüştü. Bu rakam son 2016-2020 ortalaması olan 2.870 milyon doların yaklaşık on üçte birine karşılık geliyordu. Yani 2022 yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatında bir önceki yıla göre yaşanan dört katlık artışa rağmen Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı normal düzeyinin henüz çok altındadır. İki ülke arasındaki normalleşme sürecinin tamamlanmasıyla birlikte 2023 yılında bu rakamın yeniden 2-3 milyar dolar seviyelerine çıkması beklenmektedir.

32 TÜİK dış ticaret verilerinde 27 nolu kalem: "Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar"

Tablo 1. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleriyle Petrol ve Doğal Gaz Dışı Ticareti
(Milyon Dolar, 2022)

	İhracat		İthalat		Toplam		Değişim %
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021/2022
Irak	10.003	11.766	1.442	855	11.445	12.621	10,3
BAE	5.179	4.829	2.358	4.360	7.537	9.189	21,9
İsrail	6.141	6.743	1.942	2.169	8.083	8.912	10,2
Mısır	4.034	4.052	2.087	2.331	6.121	6.383	4,3
İran	2.251	2.441	2.522	2.913	4.773	5.354	12,2
Suudi Arabistan	215	941	3.259	4.002	3.474	4.943	42,3
Lübnan	1.504	2.491	38	100	1.542	2.591	68,0
Katar	1.102	1.426	497	589	1.599	2.015	26,0
Umman	433	405	1.038	1.441	1.471	1.846	25,5
Suriye	1.626	1.556	144	166	1.770	1.722	-2,7
Yemen	1.082	1.056	21	36	1.103	1.092	-0,9
Ürdün	739	914	23	106	762	1.020	33,8
Kuveyt	637	647	89	230	726	877	20,8
Bahreyn	167	200	339	640	506	840	66,0
Filistin	95	120	13	11	108	131	21,3
Toplam	35.208	39.587	15.812	19.949	51.020	59.536	16,7
Ortadoğu'nun Payı %	16,5	16,8	6,1	5,8	10,7	10,3	-3,7

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

2022 yılında da Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı Ortadoğu ülkesi Irak olmuştur. Bu ülkeyle gerçekleştirilen enerji dışı ticaret 2021 yılına göre %10,3'lük artışla 12.621 milyon dolara ulaşırken petrol ithalatı da eklendiğinde bu rakam 20 milyar dolara yaklaşmaktadır. Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı Ortadoğu ülkeleri sıralamasında Irak'ın ardından gelen BAE, İsrail ve Mısır 2022 yılında Türkiye ile normalleşme sürecinde önemli adımlar atan ülkelerdir. Normalleşme ile birlikte bu ülkelerle ticaretin

daha da artması beklense de kriz dönemlerinde de Türkiye'nin bu ülkelerle ticaretinde Suudi Arabistan'la yaşadığına benzer bir düşüş söz konusu olmamıştır. 2010'lu yılların ilk yarısında Türkiye'nin Ortadoğu'daki en büyük ticari ortağı konumuna yükselen İran'la ticarete Amerikan yaptırımları nedeniyle yaşanan gerileme yavaş yavaş düzelmeye devam etmiş ve bu ülkeden ithal edilen doğal gaz da dâhil edildiğinde Türkiye-İran ticaret hacmi 2022'de yeniden 10 milyar doları aşmıştır. İç savaşın yaşandığı Suriye ve Yemen ise Türkiye'nin 2022 yılındaki ticaret hacminde önceki yıla göre düşüş yaşadığı Ortadoğu ülkeleri olmuştur.

Türkiye'nin 2022 yılında petrol ve petrol ürünleri ithal ettiği Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine bakıldığında Irak, Suudi Arabistan, İsrail ve Libya'nın öne çıkan ülkeler olduğu görülmektedir. Açık farkla en fazla enerji ithalatının yapıldığı Irak'tan alınan petrolün tamamını ham petrol oluştururken Suudi Arabistan'dan ham petrolün yanında motorin de ithal edilmiştir. Libya'dan yapılan enerji ithalatının da %99'dan fazlasını ham petrol oluşturmuş, bu ülkeden sadece sınırlı miktarda denizcilik yakıtları kaleminde de ithalat gerçekleştirilmiştir. 2022'de Türkiye'nin petrol ithalatında üçüncü sıradaki Ortadoğu ülkesi olan İsrail'den yapılan enerji ithalatının tamamını petrol ürünleri oluşturmuştur. Bu ülkelerin dışında BAE, Tunus, Mısır ve Cezayir'den de az miktarda petrol ve petrol ürünleri ithalatı gerçekleştirilmiştir. 2000'lerin sonunda ve 2010'lu yılların başında Türkiye'nin petrol ithalatında açık farkla ilk sırada yer alan İran ise Amerikan yaptırımları nedeniyle artık Türkiye'deki ithalatçı şirketlerin petrol ithal etmediği ülke konumunu 2022'de de sürdürmüştür.

Tablo 2. Türkiye'nin Petrol ve Petrol Ürünleri İthalatında Öne Çıkan Ortadoğu Ülkeleri (2022)

	Irak		Sudi Arabistan		İsrail		Libya	
	Bin Ton	Pay %	Bin Ton	Pay %	Bin Ton	Pay %	Bin Ton	Pay %
Ocak	1.173	32,77	48	1,34	143	3,99	-	-
Şubat	1.044	32,54	112	3,49	76	2,36	100	3,11
Mart	1.256	32,48	194	5,03	98	2,53	144	3,72
Nisan	1.083	27,55	284	7,22	63	1,60	166	4,23
Mayıs	924	24,09	160	4,17	88	2,29	20	0,53
Haziran	1.418	33,87	186	4,45	76	1,82	13	0,31
Temmuz	1.064	25,44	213	5,09	33	0,79	68	1,63
Ağustos	1.100	25,35	172	3,96	34	0,78	-	-
Eylül	1.076	24,75	179	4,11			127	2,92
Ekim	861	20,47	145	3,44	142	3,38	95	2,26
Kasım	501	12,63	120	3,02	123	3,10	-	-
Aralık	1.015	27,04	88	2,34	108	2,88	-	-
Toplam	12.515	26,39	1.901	4,01	984	2,07	733	1,54

Kaynak: EPDK Petrol Piyasası Aylık Sektör Raporu³³

Bir başka enerji kaynağı olan doğal gaz ithalatı açısından bakıldığında 2022 yılında öne çıkan Ortadoğu ülkeleri ise İran, Cezayir ve Mısır olmuştur. Bunların yanında Katar da Türkiye'nin az miktarda LNG aldığı ülkelerden biri olmuştur. Türkiye'nin doğal gaz ithalatında Ortadoğu ülkeleri arasında ilk sırada yer alan İran'dan alınan gaz boru hattıyla Türkiye'ye ulaşırken Cezayir ve Mısır'dan yapılan doğal gaz ithalatı LNG tankerleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. İran'dan doğal gaz akışının azaldığı Ocak ve Şubat aylarında Türkiye'nin alternatif tedarikçiler olarak Cezayir ve Mısır gibi ülkeleri devreye soktuğu görülmektedir. Önceki yıllarda Türkiye'nin önemli doğal gaz tedarikçileri arasında yer almayan Mısır'ın 2022 yılında

³³ <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-104-1008/petrolaylik-sektor-raporu>

Türkiye'nin doğal gaz ithalatında Ortadoğu ülkeleri arasında üçüncü, toplamda ise altıncı sıraya yükseldiği görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerinden Doğal Gaz İthalatı (2022)

	İran		Cezayir		Mısır		Katar	
	Milyon Sm ³	Pay %	Milyon Sm ³	Pay %	Milyon Sm ³	Pay %	Milyon Sm ³	Pay %
Ocak	648,80	9,68	677,95	10,11	357,89	5,34	-	-
Şubat	513,80	8,19	658,90	10,50	327,01	5,21	-	-
Mart	728,73	11,72	522,01	8,40	276,99	4,46	-	-
Nisan	837,42	20,59	366,58	9,01	-	-	-	-
Mayıs	862,06	23,11	261,83	7,02	280,81	7,53	-	-
Haziran	855,05	22,29	262,45	6,84	-	-	-	-
Temmuz	870,54	25,52	382,80	11,22	-	-	-	-
Ağustos	904,87	23,49	296,14	7,69	-	-	-	-
Eylül	854,55	25,12	296,51	8,72	-	-	-	-
Ekim	671,30	20,73	347,60	10,73	387,19	11,96	-	-
Kasım	857,13	20,79	430,70	10,45	296,73	7,20	85,54	2,07
Aralık	800,44	13,78	757,49	13,04	304,42	5,24	-	-
Toplam	9.404,69	17,19	5.260,96	9,62	2.231,04	4,08	85,54	0,15

Irak 2022

Recep Tayyip Gürler

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü

Özet

Bu çalışma Irak'ta 2022 yılında öne çıkan iç politika, dış politika ve ekonomi gelişmelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ilk kısımda iç politika başlığı altında 10 Ekim 2021 parlamento seçimleri ardından yeni hükûmetin kurulma süreci, yeni başbakan Muhammed Şiya es-Sudani'nin politikaları ve Bağdat-Erbil ilişkileri analiz edilecektir. İkinci kısımda ise dış politikada Irak'ın Türkiye, İran ve ABD ile olan ilişkilerinin yanı sıra Bağdat'ın son dönemde ön plana çıkan arabuluculuk rolü ele alınacaktır. Son kısımda Irak'ta yaşanan ekonomik gelişmelere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hükûmet Kurulma Süreci, Protesto, Mukteda es-Sadr, Arabuluculuk.

Iraq 2022

Abstract

This study aims to examine the prominent domestic policy, foreign policy and economic developments in Iraq in 2022. In this direction, in the first part, the formation of the new government after the 10 October 2021 parliamentary elections, the policies of the new prime minister Mohammed Shia es-Sudani, and the Baghdad-Erbil relations will be analyzed. In the second part, on the one hand, Iraq's relations with Turkey, Iran and the USA in foreign policy will be examined, on the other hand, the mediation role of Baghdad, which has come to the fore in the last period, will be discussed. In the last part, the economic developments in Iraq will be discussed.

Key Words: Government Formation Process, Protest, Muqtada es-Sadr, Mediation.

İç Politika

Hükûmet Kurulma Süreci

Irak'ta 2022 yılının büyük çoğunluğu hükûmet kurma sürecinin sancılıyla geçmiştir. 10 Ekim 2021'de yapılan parlamento seçimlerinin ardından anayasa gereği ilk olarak meclis başkanının seçilmesi, ardından vekillerin cumhurbaşkanını seçmesi ve son olarak cumhurbaşkanının hükûmeti kurmak için bir ismi görevlendirmesi gerekmektedir. Fakat önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerin ardından da bahsedilen süreç uzun sürmüş ve Irak'ın yeni hükûmeti 27 Ekim 2022'de yani seçimden bir yıl on yedi gün sonra güvenoyu alarak kurulabilmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere ilk olarak meclis başkanının belirlenmesi için pazarlıklar başlamıştır. Önceki meclis başkanı ve Takaddum Partisinin lideri Muhammed Halbusi ile 2006–2008 yılları arasında meclis başkanlığı yapmış olan Mahmud el-Meşhedani arasındaki yarış Halbusi kazanmış ve 9 Ocak'ta yeniden meclis başkanı olmuştur.¹ Ardından cumhurbaşkanının kim olması gerektiği konusunda partiler arasında uzun süren pazarlık süreci başlamıştır. Irak'ta 2003 yılından itibaren oluşan teamül gereği cumhurbaşkanı Kürt kökenli olmaktadır. KDP, eski Dışişleri ve Maliye Bakanı Hoşyar Zebari'yi cumhurbaşkanlığı için aday gösterirken KYB ise mevcut cumhurbaşkanı Berhem Salih'i aday göstermiştir.²

Irak Federal Yüksek Mahkemesi, (IFYM) Zebari hakkında yolsuzluk suçlamalarını gerekçe göstererek adaylığını 6 Şubat'ta reddetmiştir.³ Bunun üzerine Zebari'nin adaylığını destekleyen başta Şii Mukteda Sadr'ın lideri olduğu Sadr Grubu, Sünni partilerden oluşan Egemenlik Koalisyonu ve KDP olmak üzere diğer bazı partiler oturumları uzun süre boykot etmiştir.⁴ Çözülemez kriz üzerine Mukteda Sadr radikal bir adım atarak 12 Haziran'da, mecliste kendisine bağlı 73 vekilin istifa etmesi

1 "Irak Meclis Başkanlığına Halbusi seçildi", *TRT Haber*, 9 Ocak 2022.

2 "KDP nominate Hoshiyar Zebari for Iraqi presidency", *Rudaw*, 13 Ocak 2022.

3 "Iraqi court bars veteran Zebari from running for presidency", *Al Jazeera*, 13 Şubat 2022.

4 "Irak'ta siyasi blokların boykotu ardından cumhurbaşkanı seçimi ertelendi", *BBC Türkçe*, 07 Şubat 2022.

çağrısında bulunmuş ve bu süreçte kendisiyle ortaklık yapan KDP ve Sünni Egemenlik Koalisyonuna o zamana kadarki çabalarından ötürü teşekkür etmiştir.⁵ Sadr, bu kararıyla birlikte halkın tarafına geçtiğini ve halk ile birlikte muhalefet edeceğini ilan etmiştir. Sadr'ın bu kararı beklenildiği gibi taraftarlarının protesto gösterileri düzenlemesine yol açmıştır. Meclisin feshedilmesi, Haşdi Şaabi'nin silah bırakması, erken seçimlerin düzenlenmesi ve yolsuzluğa bulaşan siyasilerine yargılanması gibi talepleri olan protestocular Temmuz ayı sonunda Bağdat'ta Yeşil Bölge civarında gösterilere başlamışlardır.⁶

Bu süreçte Sadr tarafından İran'ın adamı olmakla suçlanan Muhammed Şiya el-Sudani'nin başbakan adaylığı için önerilmesi 27 ve 30 Temmuz'da protestocuların meclisi basmasıyla sonuçlanmıştır. Güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu 100'den fazla kişi yaralanmıştır.⁷ Sadr'ın muhalifi olan Şii Koordinasyon Cephesi (ŞKC) ve Haşdi Şaabi milislerinin de sokağa çıkmalarıyla taraflar arasında çatışma ihtimali ortaya çıkmıştır. Mevcut Başbakan Mustafa Kazimi bu gerginliği önleme çabasıyla taraflar arasında görüşmeler yürütmüş ve yaptığı açıklamada Haşdi Şaabi'nin görevinin protestolara katılmak değil halkı ve ülkeyi korumak olduğunu ifade etmiştir.⁸ Kazimi'nin bu çabaları istenen sonucu vermemiş ve Sadr taraftarları ile Haşdi Şaabi milisleri arasında başta Bağdat ve Basra olmak üzere güney vilayetlerde yer yer silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Hem birkaç gün süren bu çatışmalar sırasında hem de protesto gösterilerine güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucunda net rakamlar olmamakla birlikte 30'dan fazla ölü ve yüzlerce yaralı olduğu ifade edilmiştir.

Politik olarak attığı adımın silahlı bir çatışmaya dönüşmesi üzerine Sadr, taraftarlarına çağrıda bulunarak onları silah bırakmaya çağırması kan dökülmesi durana kadar açlık grevine girdiğini açıklamış ve silah

5 "Iraqi MPs from Muqtada al-Sadr's bloc resign", *Al Jazeera*, 12 Haziran 2022.

6 "Al-Sadr followers protest in Iraq's parliament against Iran-backed PM candidate", *Euronews*, 28 Temmuz 2022.

7 "Iraq: Muqtada al-Sadr supporters storm parliament building in Baghdad", *BBC*, 27 Temmuz 2022.

8 "Iraq: Muqtada al-Sadr supporters storm parliament again", *BBC*, 30 Temmuz 2022.

bırakmayanların artık kendilerinden sayılmayacağını ilan etmiştir.⁹ Bu açıklamaların ardından Sadr taraftarları silah bırakmış ve ağustos ayı sonunda çatışmalar sona ermiştir. Çatışmaların sona ermesinde Sadr'ın çabaları çok etkili olmuş ve bu çabalar diğer siyasi liderler tarafından olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir. Çatışmaların sona ermesi ve Sadr'ın siyasetten çekildikten sonra sessiz kalması diğer grupları alternatif yollar aramaya itmiştir. İran'a yakınlığı ile bilinen "Şii Koordinasyon Cephesinin" liderliğini yaptığı ve içerisinde Sünni oluşumlar olan "Egemenlik Koalisyonu" ve "Azim Koalisyonu", Kürt partiler KDP ve KYB, Hristiyan grubu "Babilliyun" gruplarının yer aldığı "Devleti Yönetme İttifakı" adlı yeni bir koalisyon kurulmuştur.¹⁰ Söz konusu yeni oluşumda seçim sonrası Sadr ile ittifak yapan Sünni gruplar ve KDP yer alırken Türkmenler bu oluşum içerisinde yer almamıştır.

Bu koalisyon ilk iş olarak Abdullatif Reşid'i cumhurbaşkanı aday olarak belirlemiştir. Önceki Cumhurbaşkanı Berhem Salih ile yarışan Abdullatif Reşid oylamanın ikinci turunda Irak'ın yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı Reşid göreve başlar başlamaz Şii Koordinasyon Cephesinin başbakanlık için aday gösterdiği Muhammed Şiya es-Sudani'ye hükûmeti kurma görevini vermiştir.¹¹ Irak'ta daha önce çalışma bakanı olarak görev yapmış olan Sudani, hükûmeti kurmak için meclis içindeki bloklar ile görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerin sona ermesinin ardından 27 Ekim'de mecliste güvenoyuna sunulan 23 bakandan 21'i güvenoyu alarak yeni hükûmet kurulmuştur.¹²

Sudani hükûmeti yeni dönemde ilk olarak bütçeyi belirlemek, yolsuzlukla mücadele etmek, ekonomik durgunluğa çözüm bulmak, terörle mücadele etmek gibi iç siyasi meselelere vakit ayırmıştır. Nitekim ilk kabine toplantısında Sudani, 2023 mali yılı için genel bütçe yasasının

9 "Irak'ta tansiyon nihayet düştü", *CNN Türk*, 30 Ağustos 2022.

10 "Irak'ta hükûmeti kurmak için "yeni ittifak" ilan edildi", *Anadolu Ajansı*, 26 Eylül 2022.

11 Abdulhakim Günaydın, ""Krizlerin merkezi" Irak'ta gözler kurulacak hükûmette...", *Independent Türkçe*, 14 Ekim 2022.

12 "Irak'ta yeni hükûmet Meclis'ten güvenoyu aldı", *NTV*, 27 Ekim 2022.

mümkün olan en kısa sürede Ekonomi Bakanlar Kuruluna gönderilmesi talimatını vermiştir.¹³ Diğer bir önemli konu ise Irak'ın yıllardır mücadele ettiği yaygın ve kökleşmiş yolsuzluk problemi ile mücadeledir. İlk kabine toplantısında Başbakan Sudani tarafından yolsuzlukla mücadelede bazı önlemlerin alınacağı ve bu önlemlerin kırmızı çizgi olacağı ifade edilmiştir.¹⁴ 12 Kasım'da ise Sudani, yolsuzlukla mücadele için incelenmesi yasak olan dosyaları açacaklarını ve yolsuzluk davalarının takibi ile ilgili kurumlarda reform yapacaklarını belirtmiştir.¹⁵ Sudani'nin IŞİD'in yenilgiye uğratılmasının yıldönümünde 10 Aralık'ta yaptığı konuşma yolsuzlukla mücadeleye ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu konuşmasında yolsuzluğun terörizmden daha tehlikeli olduğunu ve Irak'ın birinci düşmanı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶

Bağdat-Erbil İlişkileri

2022 yılı başından hükûmetin kurulduğu 27 Ekim'e kadar olan süreçte Bağdat ve Erbil arasındaki ilişkiler büyük oranda cumhurbaşkanının belirlenmesi ve yeni hükûmetin kurulma pazarlıkları etrafında şekillenmiştir. İlişkileri şekillendiren bir diğer önemli gündem maddesi de Irak'ın kuzeyindeki terör örgütü yapılanmalarına karşı Türkiye ve İran'ın düzenlediği askerî operasyonlar olmuştur. Ayrıca 2003 yılının ardından bir türlü çözüme kavuşmayan Kerkük'ün statüsü, Irak mali bütçesinden Erbil yönetimine ayrılan miktar ve petrol satışından IKBY'ye düşen pay konusu da Bağdat-Erbil arasındaki bir diğer tartışma konusu olmuştur. Bağdat'ta hükûmet kurma pazarlıklarının devam ettiği ve protestoların arttığı bir dönemde IKBY Başkanı Neçirvan Barzani, tüm Iraklı siyasileri Erbil'e davet ederek oturumların burada devam etmesini önermiştir.¹⁷ Bu talebe olumlu yanıt veren Şii Koordinasyon Cephesi, ağustos ayında meclis başkanlığına

13 "Al-Sudani directs to send the budget as soon as possible", Iraqi News Agency, 31 Ekim 2022.

14 "Sudani, destekçilerini endişelendiren bir adımla 'kırmızı çizgileri' kaldırdı", Şarkul Avsat, 31 Ekim 2022.

15 "Iraq's PM shed light on his cabinet duties", Shafaq News, 12 Kasım 2022.

16 "Al-Sudani: Iraq has a tall order ahead to bury extremism", Shafaq News, 10 Aralık 2022.

17 "Head of KRG invites Iraqi rivals to dialogue in Erbil", Anadolu Ajansı, 31 Temmuz 2022.

bir dilekçe vererek meclisin güvenlik gerekçeleri nedeniyle Süleymaniye ya da Erbil’de toplanmasını talep etmiştir.¹⁸ Ancak bu talep sonuç vermemiş ve protestocuların ağustos ayı sonunda Yeşil Bölge’den çekilmesinin ardından meclis çatısı altında oturumlara devam edilmiştir.

Bağdat’ta merkezi hükûmetin kurulmasının ardından Başbakan Sudani için bir diğer önemli gündem maddesi de Erbil-Bağdat arasındaki problemlerin giderilmesi olmuştur. Yukarıda bahsedildiği üzere 2003 sonrası süreçte iki yönetim arasında çözülemeyen temel sorunların başında Kerkük’ün statüsünün belirlenmesi ve petrol ihracatından Erbil’in payına düşen miktarın belirlenmesi gelmektedir. Kerkük’teki bir diğer problem ise KDP’nin ofislerinin kapatılmasıydı. Sudani hükûmeti ortaklarından olan KDP’nin şartlarından birisi altı aylık süre zarfında Kerkük’te eskiden var olan KDP ofislerinin tekrar açılmasıydı. Bu talepler doğrultusunda 12 Kasım’da düzenlenen kabine toplantısında Sudani, bakanlara Erbil ile Bağdat arasındaki sorunlara atfen “anayasanın her zaman çözüm yolu olduğu konusunda hemfikir olduğumuzda, Bağdat ile Erbil arasındaki tüm sorunlar çözülecektir” ifadeleri ile çözümü anayasaya bağlı kalarak bulmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹ Bu toplantının ardından 15 Kasım’da Cumhurbaşkanı Reşid ile IKBY Başkanı Neçirvan Barzani, Erbil’de bir araya gelmiştir. IKBY’nin resmi sitesinden yapılan açıklamaya göre iki lider ülkede devam eden sorunları, Erbil’in Bağdat ile olan anlaşmazlıklarını ve ülkede barış ve istikrar için birlikte çalışma isteklerini belirtmişlerdir.²⁰

22 Kasım’da ise bu kez IKBY Başkanı Neçirvan Barzani ve beraberindeki heyeti ağırlayan Sudani, IKBY ile merkezi hükûmetin dayanışmasının önemini vurgulayarak Irak’taki tüm vatandaşlarının refahı için koordinasyon hâlinde çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir. Barzani ise yeni hükûmetin ülkeyi anlayış ve çözüm dilinin hâkim olduğu farklı bir

18 “Ortadoğu Gündemi: 15-21 Ağustos 2022”, ORSAM, 05 Eylül 2022.

19 “Iraq’s PM shed light on his cabinet duties”, *Shafaq News*, 12 Kasım 2022.

20 “President Nechirvan Barzani meets with President Latif Rashid of Iraq”, *Presidency of the Kurdistan Region of Iraq*, 15 Kasım 2022; “President Rashid meets with President Barzani in Erbil”, *Shafaq News*, 15 Kasım 2022.

aşamaya taşıma konusundaki iyimserliğini dile getirmiştir. Bunun yanında görüşmede, Irak'ın egemenliğinin korunması için Irak sınır bölgelerinde güvenlik alanında iş birliği yapılması gerekliliğine, ülke sınırlarının yabancı güçler tarafından ihlal edilmesine karşı çıkmaya ve Irak topraklarından başka ülkelere saldırı yapan grupları önleme ihtiyacına vurgu yapılmıştır.²¹ Bağdat ve Erbil arasında bu ve buna benzer toplantılar yıl sonuna kadar devam etmiştir.

Bağdat ve Erbil'in ortak noktada bulunduğu gelişmelerden birisi İran ve Türkiye'nin IKBY sınırları içinde bulunan bölgelerde terör hedeflerine yönelik saldırılarıydı. İran özellikle 13 Mart'ta Erbil'de ABD'nin konsolosluk binası yakınlarına 12 adet balistik füze saldırısı²², 11 Mayıs'ta Erbil'in yaklaşık 100 km doğusunda İran sınırına yakın Sidekan bölgesine topçu ateşi saldırısı²³, 8 Haziran'da Erbil'de yine ABD konsoloslugu civarında drone saldırısı²⁴ gibi önemli saldırılar düzenlemişti. Özellikle, 21 Kasım'da KDP'nin İran kolu olarak bilinen ve İran tarafından terör örgütü olarak tanınan İKDP'nin Erbil yakınlarındaki yerleşkesine düzenlediği hava saldırısı IKBY açısından adeta bardağı taşıran damla olmuştur.²⁵ Bu saldırının ardından hem Erbil hem de Bağdat yönetimi saldırıyı kınamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin Temmuz ayında Duhok'a düzenlediği iddia edilen hava saldırısı ve 20 Kasım'da başlattığı Pençe-Kılıç hava harekâtı Erbil ve Bağdat yönetimini ortak hareket etme konusunda yakınlaştırmıştır. 24 Kasım'da Başbakan Sudani liderliğinde toplanan Irak Ulusal Güvenlik Konseyi hem İran hem de Türkiye tarafından düzenlenen saldırıları kınayarak Irak topraklarının korunması konusunda Erbil yönetimi ile ortak hareket etme kararı almıştır. Irak makamlarına göre Türkiye ve İran askerî güçleri Irak sınırlarını sadece eylül ve ekim aylarında 97 kez ihlal etmiş ve 63 defa da hava saldırısı düzenlemiştir.²⁶

21 "Al-Sudani affirms the commitment to the constitution to address outstanding issues with KRG", *Iraqi News Agency*, 22 Kasım 2022.

22 "Iran attacks Iraq's Erbil with missiles in warning to U.S., allies", *Reuters*, 13 Mart 2022.

23 "Iran's IRGC shells 'terrorist positions' in Iraq's Erbil", *Al Jazeera*, 11 Mayıs 2022.

24 "Iran's drone war over Iraq is getting dangerous - analysis", *The Jerusalem Post*, 9 Haziran 2022.

25 "One killed in new Iran strikes on Kurdish groups in Iraq", *Arab News*, 21 Kasım 2022.

26 "Irak Ulusal Güvenlik Konseyi Türkiye ve İran'ın hava saldırılarına karşı yeni kararlar aldı", *Rudaw*, 24 Kasım 2022.

Güvenlik

Irak'ta 2022 yılının ilk ayları güvenlik alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Terör Örgütü PKK'nın Sincar'daki uzantısı YBŞ, 15 Ocak'ta Sincar şehir merkezine İsmail Özden isimli teröristin heykelini dikmeye çalışmış fakat Irak güvenlik güçleri buna izin vermemiştir. Ardından PKK, Irak ordusunu tehdit ederek Sincar'ı cehenneme çevireceklerini açıklamıştır. Bu tehdidin ardından Irak ordusu Sincar şehir merkezine operasyonlar düzenleyerek çok sayıda PKK/YBŞ üyesini **gözüaltına** almış ve örgüte ait silahlara da el koymuştur.²⁷ 2021 yılı sonlarından itibaren Sincar'da kontrol noktaları kurarak şehir merkezinde hâkimiyet kurmaya çalışan PKK üyeleri, Irak ordusunun bu operasyonunun ardından Sincar dağlarına doğru çekilmiştir.

Irak'ın yıllardır mücadele ettiği bir diğer terör örgütü IŞİD ise 2022 yılının başından itibaren saldırılarını artırmıştır. Bu saldırıların en dikkat çekenlerinden biri 21 Ocak'ta Diyala'nın doğusunda 11 Irak askerinin öldürülmesi ile sonuçlanan saldırıdır.²⁸ Bu saldırının ardından Irak güvenlik güçleri operasyonlarına hız vermiştir. Diğer yandan Suriye'nin Haseke şehrindeki hapishaneden çok sayıda IŞİD terör örgütü üyesinin firar ederek Irak'a girme ihtimali Irak'ın operasyonları arttırmasının bir diğer nedeni olmuştur.²⁹ Yoğunlaşan operasyonlar devam ederken 3 Şubat'ta ABD Başkanı Joe Biden IŞİD'in lideri Ebu İbrahim el-Kureyşi'nin Suriye'nin İdlib şehrinde düzenlenen bir operasyonla öldürüldüğünü duyurmuştur.³⁰ Irak tarafından yapılan açıklamada ise IŞİD liderinin ölümünü sağlayan bu operasyonda gerekli bilgilerin Irak istihbaratı tarafından Uluslararası Koalisyona verildiği bildirilmiştir. Irak Başbakanı Kazımi, Twitter üzerinden yaptığı açıklamada el-Kureyşi'nin öldürülmesinin Irak güvenlik

27 "Sincar'da Irak ordusundan PKK'ya baskın: Çok sayıda terörist gözüaltına alındı", *Yeni Şafak*, 20 Ocak 2022.

28 "Suspected ISIL fighters kill 11 Iraqi soldiers 'in their sleep'", *Al Jazeera*, 21 Ocak 2022.

29 "IntelBrief: Islamic State Attacks in Syria and Iraq Demonstrate a Building Momentum", *The Soufan Center*, 25 Ocak 2022.

30 "Biden: DEAŞ lideri Kureyşi öldürüldü", *TRT Haber*, 3 Şubat 2022.

güçlerinin terör örgütlerinin yok edilmesi için tüm birimleriyle gösterdiği üstün çabanın bir uzantısı olduğunu ifade etmiştir.³¹ IŞİD'in özellikle Anbar, Kerkük ve Diyala gibi şehirlerde yıl boyunca aralıklarla düzenlediği şiddetli saldırıları sonucu Irak güvenlik güçleri ve siviller hayatlarını kaybetmiştir. Bununla birlikte Irak'ta IŞİD saldırıları ve Irak ordusunun IŞİD'e karşı operasyonları başta Suriye sınırı olmak üzere birçok bölgede yıl boyunca devam etmiştir.

10 Aralık'ta IŞİD'in yenilgisinin beşinci yıldönümünde konuşan Başbakan Sudani, Irak'ın fitneleri ortadan kaldırmak ve aşırılık yanlısı hareket ve nefret söylemlerini gömmek için uzun bir görevi olduğunu ifade etmiştir. Sudani konuşmasında IŞİD'e karşı elde edilen zaferde Irak ordusu, Haşdi Şaabi, Terörle Mücadele birimi, Federal Polis Teşkilatı ve Peşmerge güçleri başta olmak üzere terörle savaşan herkese teşekkür etmiştir. Ayetullah Sistani'nin cihad fetvasının etkisinin de çok önemli olduğunu ifade eden Sudani, şehirlerin ve nahiyelerin birer birer özgürleştirilmesine yönelik harekâtların başlamasında Necef dini otoritesinin fetvasının başlangıç noktası olduğunu belirtmiştir.³²

Dış Politika

Irak – Bölge Ülkeleri İlişkileri

Bağdat yönetimi, son birkaç yıldır sürdürdüğü, bölgedeki Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme politikasına 2022 yılında da devam etmiştir. Bu doğrultuda özellikle Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Karşılıklı ziyaretlerde ön plana çıkan esas husus ise İran ile başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer rakip ülkeler arasındaki ilişkileri düzeltme ve Irak'ın bu gerilimlerin yansıdığı rekabet sahası olmaktan kurtarılıp bir iş birliği sahası hâline getirme çabası olmuştur. Bu doğrultuda nisan ayı sonunda Irak'ın arabuluculuğunda Riyad ile Tahran arasındaki

31 "Irak'tan terör örgütü DEAŞ liderinin öldürülmesine ilişkin açıklama", *Hürriyet*, 4 Şubat 2022.

32 "Al-Sudani: Iraq has a tall order ahead to bury extremism", *Shafaq News*, 10 Aralık 2022.

görüşmelerin beşinci turu tamamlanmıştır. Geçtiğimiz yıl Irak Başbakanı Mustafa Kazımı'nın inisiyatif olarak başlattığı görüşmeler Bağdat'ın ev sahipliğinde dört defa düzenlenmişti. İran ve Suudi Arabistan'ın istihbarat yetkililerinin katıldığı görüşmelerin olumlu geçtiği ve dışişleri bakanları seviyesinde görüşmelere başlanmasının önünün açıldığı ifade edilmiştir.³³ İran'ın eski Bağdat Büyükelçisi İrec Mescidi ise ülkesi ile Suudi Arabistan arasındaki görüşmeleri değerlendirdiği açıklamasında nisan ayı sonunda gerçekleştiren İran-Suudi Arabistan görüşmelerinin beşinci turunda geleceğe yönelik bir yol haritası üzerinde anlaşmaya varıldığını belirtmiştir. İran-Suudi görüşmelerinin mimarı olarak gösterilen Kazımı ise uzlaşmanın yaklaştığına inandığını söylemiştir.³⁴

Bu görüşmenin ardından Irak Başbakanı Mustafa Kazımı, 25 ve 26 Haziran'da Suudi Arabistan ve İran'a resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaretlerde diyalog görüşmelerinden çıkan sonuçların değerlendirilmesi için toplanıldığı belirtilmiştir. 25 Haziran'da Riyad'da Suudi Arabistan Veliht Prensi Muhammed bin Selman ile yapılan görüşmede ikili ilişkileri geliştirme ve ekonomik, güvenlik ve istikrarı sağlayan her türlü alanda iş birliğini kuvvetlendirme yönünde kararlılık vurgulanmıştır.³⁵ Yıl sonunda ise Irak'ın yeni Başbakanı Sudani, Suudi Arabistan'da düzenlenecek Arap-Çin zirvesine katılmak üzere 8 Aralık'ta Riyad'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Sudani'nin ofisinden yapılan açıklamada, Irak'ın bu zirvede Arap lkeleri ve Çin ile güçlü ilişkiler sürdürme konusundaki istekliliğini vurguladığı ve zirvenin bölgede ekonomik entegrasyon için bir fırsat olduğu belirtilmiştir. Sudani bu zirvede ilk olarak zirveye katılan lkeleri Irak'a yatırım yapmaya ve ekonomik açılıma davet emiştir. İkinci olarak ise Irak'ın komşu ülkelere karşı bir saldırı merkezi veya koridoru olmasına izin vermeyeceklerini ifade etmiştir.³⁶

33 "Iran, Saudi Arabia hold fifth round of talks in Baghdad", *Al Jazeera*, 23 Nisan 2022.

34 "İran-Suudi Arabistan müzakerelerinde yeni yol haritası", *TRT Haber*, 29 Nisan 2022.

35 "Iraqi PM heads to Saudi Arabia, Iran for new dialogue", *AP*, 26 Haziran 2022.

36 "Al-Sudani concludes visit to Riyadh", *Shafaq News*, 10 Aralık 2022.

Suudi Arabistan'ın yanı sıra Irak'ın diğer bölge ülkeleri ile de önemli resmi ziyaretleri olmuştur. Dönemin Başbakanı Kazımi 21 Ağustos'ta Mısır, BAE, Bahreyn, Ürdün ve Irak'ın katılımıyla gerçekleşecek zirve için Mısır'a resmi ziyarette bulunmuştur. İkili ilişkilerin ve iş birliğinin güçlendirilmesinin yanı sıra enerji ve gıda güvenliğinin de ele alındığı görüşmede bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasının önemine de dikkat çekilmiştir.³⁷ Diğer bir önemli ziyaret ise Başbakan Sudani'nin göreve geldikten sonra ilk resmi ziyaretini 21 Kasım'da Ürdün'e düzenlemesidir. Ürdün Kralı Abdullah tarafından resmi törenle karşılanan Sudani, iki ülke arasındaki ortak çalışmalarını güçlendirmek adına bu ziyaretin önemli olduğuna değinmiştir.³⁸ Kral Abdullah ise Irak'ın Arap dünyası ve tüm bölgedeki rolünün önemine işaret ederek, Irak'ın güvenliğinin bölgesel güvenlik ve istikrarın mihenk taşı olduğunu belirtmiş ve Ürdün, Irak ve Mısır arasındaki iş birliğinin devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁹

23 Kasım'da da Kuveyt'e resmi ziyaret düzenleyen Sudani, Kuveyt Başbakanı Şeyh Ahmed Nawaf el-Sabah tarafından karşılanmıştır. Irak'tan yapılan açıklamada, liderlerin iki ülke arasındaki ilişkileri ve iş birliğini ilerletme yollarını görüştükleri belirtilmiştir.⁴⁰ Yaklaşık bir ay sonra Başbakan Sudani, 20 Aralık'ta bir kez daha Ürdün'ün Başkenti Amman'a giderek II. Bağdat İşbirliği ve Ortaklık Konferansına katılmıştır. Amman'daki bu zirveye Irak, Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Ürdün, Fransa, Mısır, Kuveyt, Bahreyn, Umman, Katar ve BAE olmak üzere 12 ülke katılmıştır. 12 ülkenin yanı sıra Avrupa Birliği, Körfez İşbirliği Konseyi ve Arap Birliği örgütleri de üst düzey yetkililer ile zirveye katılım göstermiştir. Bu konferansta Irak'ın bölgesel rekabetin bir sahası olmaktan uzak tutulması, Suudi Arabistan ve İran arasındaki gerilimde Irak'ın arabulucu rolüne devam etmesi, Bağdat yönetimi üzerinde Tahran nüfuzunun azaltılması ve Irak'ın bölge ülke ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirme çabaları ön plana çıkan hususlar olmuştur.⁴¹

37 "Egypt president meets with regional leaders in coastal city", *Africa News*, 23 Ağustos 2022.

38 "Iraq's prime minister makes first foreign trip to Jordan", *Al-Monitor*, 21 Kasım 2022.

39 "Iraq has important role to play in Arab world, says Jordan's King Abdullah", *MENA*, 21 Kasım 2022.

40 "Iraqi PM's official visit to Kuwait seeks to strengthen relations", *The National News*, 23 Kasım 2022.

41 "Iraqi PM stresses need for regional reconciliation at summit in Jordan", *Al-Monitor*, 20 Aralık 2022.

Irak-Türkiye İlişkileri

Bölgesel rekabet ve güvenlik konularının gündemi oluşturduğu Türkiye-İrak ilişkilerinde 2022 yılı içerisinde ön plana çıkan gelişmeler Irak'ta hükûmet kurulma sürecinde yaşanan diplomasi trafiği, PKK terör örgütünün Irak'ın kuzeyindeki varlığı, TSK'nın düzenlediği askerî operasyonlar ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilme çabası olmuştur.⁴² Bu doğrultuda Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Ali Rıza Güney, hükûmet kurulma pazarlıklarının devam ettiği Irak'ta önemli siyasi liderler ile Mart ayında önemli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Önce 17 Mart'ta Haşdi Şabi'nin önemli liderlerinden ve Şii Fetih Koalisyonu lideri Hadi Amiri ve Sadr Grubu önemli isimlerinden Ahmed Muteyri ile görüşen Güney, 20 Mart'ta ise eski başbakanlardan Haydar Abadi ve Nuri Maliki'nin yanı sıra Şiilerin önemli liderlerinden Ammar el-Hekim'le görüşmüştür. Bu görüşmelerde Güney, Türkiye'nin Irak'ın birliğini, bütünlüğünü, egemenliğini ve refahını desteklediğini ifade ederek ikili ilişkilerin geliştirilmesi temennisini iletmiştir.⁴³

Türkiye-İrak ilişkilerinde 2022 yılındaki önemli gelişmelerden bir diğeri Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) 18 Nisan'da Irak'ın kuzeyindeki PKK yapılanmasına karşı başlattığı Pençe-Kilit harekâtı olmuştur.⁴⁴ Özellikle Sincar bölgesinin PKK terör örgütü için Kandil'den sonra ikinci merkez hâline gelmesi Türkiye'nin son beş yıldır engellemeye çalıştığı bir durumdu. Irak makamları ile bu bölgedeki PKK varlığının sona erdirilmesi için birçok kez görüşme yapılmasına rağmen Irak güvenlik güçleri gerekli ve yeterli adımları atmamıştı. Bu sebeple TSK aralıklarla Irak'ın kuzeyinde Sincar bağlantılı ve diğer başka bölgelere askerî operasyonlar düzenlemekteydi. Pençe-Kilit de bu operasyonların devamı niteliğinde

42 İsmail Akdoğan ve Furkan Polat, "From Low Engagement to High Engagement: Explaining Turkey's Changing Engagement in the Middle East during the JDP Period", *Gazi Akademik Bakış*, 15 (30), ss.241-264.

43 "Türk Büyükelçi Güney'den Irak'ta yoğun diplomasi trafiği", *Anadolu Ajansı*, 20 Mart 2022.

44 "Irak'ın Kuzeyinde İcra Edilen 'Pençe-Kilit Operasyonu' Hakkında Açıklama", *Milli Savunma Bakanlığı*, 18 Nisan 2022.

icra edilmiştir. Irak merkezi hükûmeti TSK'nın her operasyonu sonrası alışılagelmiş açıklamalarını yaparak Türkiye'yi Irak'ın egemenliğini ve sınırlarını ihlal etmekle suçlamış ve Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisini çağırarak nota vermiştir.⁴⁵ Türkiye ise Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Maslahatgüzarını Dışişleri Bakanlığına çağırarak Bağdat'ın Pençe-Kilit harekâtına yönelik açıklamalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve operasyon konusunda Ankara'nın görüşlerini içeren bir nota vermiştir.⁴⁶

20 Temmuz'da Kuzey Irak'ta Duhok vilayetinin Zaho şehrinde turistlik bir bölgeye düzenlenen saldırı iki ülke ilişkilerinin bir süreliğine gerginleşmesine neden olmuştur. Bağdat yönetimi 9 kişinin öldüğü ve 23 kişinin yaralandığı saldırının sorumlusu olarak Türkiye'yi suçlarken, Türkiye ise saldırıyı terör örgütlerinin gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. Başbakan Kazımı bu saldırıya cevap verme haklarını saklı tuttuklarını ifade ederek tehdit niteliğinde sert bir karşılık vermiş, Türkiye Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ise olayın aydınlatılması için birlikte çalışma çağrısı yapmıştır.⁴⁷ 21 Temmuz'da ise Irak, Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Ali Rıza Güney'i, Irak Dışişleri Bakanlığına çağırarak Zaho'da yaşanan gelişmelerin sorumlusu olarak gördükleri Türkiye'ye protesto notası vermiş ve Türk askerlerinin Irak topraklarından çekilmesini talep etmiştir.⁴⁸

İki ülke arasındaki gerginliği yumuşatma ve güvenlik alanında iş birliğini ilerletme adına MİT Başkanı Hakan Fidan 10 Eylül'de Irak'a gitmiştir. Irak Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Meclis Başkanı'nın yanı sıra Sünni, Kürt ve Türkmen liderlerle de görüşen Hakan Fidan Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünden ve egemenliğinden yana olan tavrını yinelemiştir.⁴⁹ 22 Ekim'de ise Cumhurbaşkanı Erdoğan, Iraklı mevkidaşı Reşid'i arayarak yeni görevinden dolayı tebrik etmiştir. Erdoğan telefon görüşmesinde

45 "Bağdat'tan Ankara'ya nota!", *Rudaw*, 19 Nisan 2022.

46 "Son dakika: Irak'a 'Pençe-Kilit' notası! 51. madde ile net mesaj...", *Milliyet*, 21 Nisan 2022.

47 "Zaho saldırısı: Irak ulusal yas ilan etti, Çavuşoğlu 'Sivillere yönelik saldırımız olmamıştır' dedi", *BBC Türkçe*, 20 Temmuz 2022.

48 "Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi, Irak Dışişleri'ne çağrıldı", *Rudaw*, 21 Temmuz 2022.

49 "MİT Başkanı Hakan Fidan Bağdat'ta: Sünni lider ile bir araya geldi", *Rudaw*, 10 Eylül 2022.

Irak'ın istikrar ve huzuru için her alanda ilişkilerin geliştirilmesi konusunda gayret gösterilmesi gerektiğini ifade ederek Irak'ın refahını ve selametini Türkiye'den ayrı tutmadıklarını dile getirmiştir.⁵⁰ Tebrikleri için Erdoğan'a teşekkürlerini ileten Reşid, Türkiye ile ilişkilerin önemini vurgulayarak her iki ülkenin de ortak çıkarlarını sağlamak için tüm alanlarda iş birliğinin devamından yana olduklarını ifade etmiştir.⁵¹ Yıl sonunda Cumhurbaşkanı Erdoğan, Büyükelçi Güney vasıtasıyla Irak Cumhurbaşkanı Reşid'i Türkiye'ye davet ederek ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışılması gerektiğini belirtmiştir.⁵² Ardından 29 Aralık'ta Erdoğan bu kez Irak Başbakanı Sudani'yi Ankara'ya davet ederek Irak ve Türkiye arasındaki Stratejik İşbirliği Konseyi toplantılarının devam etmesi çağrısında bulunmuştur.⁵³

Irak-İran İlişkileri

2022 yılında Irak-İran ilişkilerinde Irak'ta hükûmet kurulma sürecinde İran'ın oynadığı rol, İran'ın Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirdiği askerî harekâtlar ve İran'ın hem bölge ülkeleri (özellikle Suudi Arabistan) ile hem de ABD ile ilişkilerini geliştirmesi konusunda Irak'ın arabuluculuk rolü oynaması öne çıkan hususlar olarak dikkat çekmiştir. İran'ın mart ayında Irak'ın kuzeyine düzenlediği hava saldırısı Bağdat yönetimi tarafından kınanınca ikili ilişkilerde kısmi bir gerilim yaşanmıştır.⁵⁴ İran, saldırının Erbil'deki İsrail'e ait stratejik bir merkeze yapıldığını iddia etse de Irak tarafı bu saldırıyı bir egemenlik ihlali ve terör saldırısı olarak nitelemiştir.⁵⁵ 14 Nisan'da Tahran'a düzenlediği resmi ziyarette İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi ile görüşen Irak Dışişleri Bakanı Fuad Hüseyin, İran'la ikili ve uluslararası alanda iş birliğini arttırmaya kararlı olduklarını

50 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Irak Cumhurbaşkanı Reşid'e tebrik telefonu", *Anadolu Ajansı*, 22 Ekim 2022.

51 "President Erdoğan, President Abdul Latif Rashid of Iraq talk over phone", *Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications*, 22 Ekim 2022.

52 "Cumhurbaşkanı Reşid, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan yazılı bir mesaj aldı", *Iraqi News Agency*, 22 Aralık 2022.

53 "Erdoğan'dan Sudani'ye 'Türkiye'ye ziyaret' mektubu", *Rudaw*, 29 Aralık 2022.

54 "Iraqis Widely Condemn Iran Missile Attack on Erbil", *VOA*, 13 Mart 2022.

55 "Iranian Guards claim ballistic missile attacks in Erbil", *Al Jazeera*, 13 Mart 2022.

belirtmiştir. Ayrıca Irak'ın İran'a yönelik güvenliği tehdit edici saldırılara izin vermeyeceğini vurgulayarak güvenlik alanında geniş kapsamlı iş birliğine hazır olduklarını da ifade etmiştir. Reisi ise başta Irak olmak üzere diğer komşu ülkelerden de İran'a yönelik saldırılara ev sahipliği yapmamalarını beklediğini dile getirmiştir. Diğer yandan Irak'la olan ilişkilerin komşuluktan öteye geçerek kardeş ülke seviyesine ulaştığını ve İran'ın bu kardeşliğin güçlenerek devam etmesinden yana olduğunu belirtmiştir.⁵⁶

Arap Halk Hareketleri sonrasında İran, Ortadoğu'da etkinlik kurmak amacıyla diğer bölgesel güçlerle rekabet içine girmiştir. Siyasal istikrarsızlık içinde olan Arap ülkeleri İran ile Suudi Arabistan arasında yaşanan rekabet ve çatışma alanına dönüşmüştür.⁵⁷ Özellikle de Irak, İran ile Suudi Arabistan arasında yaşanan bölgesel nüfuz mücadelesinin yoğun bir şekilde yaşandığı sahnelerden biri hâline gelmişti.⁵⁸ Ancak son yıllarda Irak, Suudi Arabistan ile İran arasında rekabet sahası olmaktan kurtulmaya çalışarak bu iki ülke arasında arabuluculuk faaliyetleri üstlenen bir aktöre dönüşmüştür. Dışişleri Bakanı Hüseyin'in Tahran ziyaretinin ardından Suudi Arabistan ve İran arasında Irak'ın arabuluculuk rolü hız kazanmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere 23 Nisan'da Bağdat'ta gerçekleşen görüşmelerde olumlu gelişmeler yaşanmıştı. Irak Başbakanı Kazımi'nin 26 Haziran'da Tahran'ı ziyareti sırasında da bu konu gündemin ilk sırasında yer almıştır. Yaz aylarında ise Irak ve İran Dışişleri Bakanları karşılıklı görüşmeler gerçekleştirerek Suudi Arabistan ve Tahran arasındaki müzakereler konusunda sık sık görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Hatta Irak Cumhurbaşkanı Berhem Salih 17 Temmuz'da CNN'e verdiği röportajda Irak'ın Suudi Arabistan ve İran arasındaki müzakerelerde çok önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.⁵⁹

56 "Dışişleri Bakanı İran Cumhurbaşkanı'na: Irak herhangi bir ülkeye saldırmak için bir başlangıç noktası olmayacak", *Iraqi News Agency*, 14 Nisan 2022.

57 İsmail Akdoğan, Mustafa Küpeli ve Recep T. Gürlü, "The Construction of Strategic Narrative in the Saudi-Iranian Regional Rivalry: The Case of the Yemeni Civil War", *İnsan ve Toplum*, 12(2), 59-110.

58 Abdüssamet Pulat, İsmail Akdoğan ve Mustafa Küpeli, "Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği (2010-2020)", *Uluslararası İlişkiler*, 18(69), ss.103-119.

59 "On GPS: Iraq's president urges diplomacy with Iran", *CNN*, 17 Temmuz 2022.

27 Ekim'de Irak'ta yeni hükûmetin kurulmasının ardından İran'ın Bağdat Büyükelçisi Muhammed Kazım el-Sadık, Irak Başbakanı Sudani'yi ziyaret ederek yeni görevinden dolayı Tahran'ın tebriklerini iletmiştir.⁶⁰ Ancak 21 Kasım'da İran Devrim Muhafızları'nın Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren İran KDP'sine bir kez daha saldırması Bağdat'ın tepkisine neden olmuştur. Irak Dışişleri Bakanlığında yapılan açıklamada İran'ın saldırıları uluslararası sözleşme ve yasaların ihlali olarak değerlendirilerek kınanmıştır. Irak hükûmeti ise hava araçları ve füzelerle düzenlenen saldırıları egemenliğinin ihlali anlamına geldiğini belirterek şiddetle kınamıştır.⁶¹ Saldırının ardından İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Gücü komutanı İsmail Kaani ve İran'ın Bağdat Büyükelçisi Muhammed Kazım Sadık, Başbakan Sudani'yi ziyaret ederek iki ülke arasındaki gerginliği yumuşatma adına görüşmelerde bulunmuştur.⁶² Ardından İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin davetini sunarak kendilerine resmi davette bulunmuştur.

Bu görüşmeden üç gün sonra 29 Kasım'da Sudani Tahran'a resmi ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyarette İran'ın Irak'ın kuzeyine düzenlediği saldırılar, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve Tahran-Riyad arasındaki görüşmelerde Bağdat'ın oynadığı rol gibi hususlar ön plana çıkmıştır.⁶³ Sudani, ziyaret kapsamında İran Dini Lideri Ali Hamaney, Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, Meclis Başkanı Muhammed Kalibaf ve Dışişleri Bakanı Emir Abdullahiyan ile görüşmüştür. Görüşmelerin ardından Sudani ile Reisi'nin düzenlediği ortak basın toplantısında konuşan Reisi, bölgenin ve iki ülkenin güvenliğini tehdit eden her türlü problemle mücadelede iki ülkenin ortak davranış sergilemesi gerektiğini ifade etmiştir. Sudani'nin yeni hükûmeti döneminde iki ülke iş birliğinin daha da gelişeceğine inandığını

60 "İran Büyükelçisi'nden Güvenoyu Alan Yeni Irak Hükümetine Tebrik", *Tasnim Haber Ajansı*, 28 Ekim 2022.

61 "MoFA: Iranian and Turkish attacks violate international charters and laws", *Shafaq News*, 21 Kasım 2022.

62 "İran'ın Bağdat Büyükelçisi: Gündemimizde Irak'a Kara Harekatı Yok", *Tasnim Haber Ajansı*, 23 Kasım 2022.

63 Müştak el-Hilo, "Irak Başbakanı Sudani'nin İran Ziyareti", *İRAM*, 6 Aralık 2022.

ifade eden Reisi, iki ülke açısından da istikrarın sağlanması için bölgesel güvenliğin çok önemli olduğunu belirterek bölgesel güvenliği tehdit eden her türlü sorunla mücadelenin Bağdat ve Tahran arasındaki anlaşmanın bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Güvenlik konusunda iş birliğinin yanı sıra ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hususu da ön plana çıkmış ve İran ile Irak arasında ortak ekonomik komisyonların hayata geçirilmesi konusunda mutabakata varılmıştır.⁶⁴

Irak-ABD İlişkileri

Irak-ABD ilişkilerini 2022 yılında şekillendiren olayların başında ABD askerî unsurlarının ve diplomatik misyonlarının saldırılara uğraması gelmektedir. Özellikle İran Devrim Muhafızlarının Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin ve Iraklı Şii Milislerin komutanı Ebu Mehdi el-Mühendis'in 3 Ocak 2020'de Bağdat'ta ABD tarafından bir hava saldırısı sonucu öldürülmesi üzerine Irak'taki ABD unsurları başta Süleymani'nin ölüm yıl dönümlerinde olmak üzere sık sık hedef alınmaya başlamıştı. 2022 yılı da hem İran destekli Iraklı milislerin hem de bizzat İran Devrim Muhafızlarının ABD'nin Irak'taki varlığına karşı çeşitli saldırılar düzenlediği bir yıl olmuştur. Özellikle Irak'ın Anbar vilayetinde Amerikan askerlerinin de bulunduğu Ayn el-Esed askerî üssüne roketli saldırılar gerçekleşmiştir. Bunun dışında Bağdat'ta ABD'nin büyükelçilik binası ve Erbil'deki konsolosluk binası da yıl içerisinde çeşitli saldırılara uğramıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı ise İran'ın Irak'taki saldırılarını şiddetle kınayarak Irak'ın egemenliğini ihlal eden İran'a karşı Irak hükûmeti ve Irak halkının yanında oldukları mesajını vermiştir.⁶⁵

Bir diğer gelişme ise ABD askerlerinin Irak'taki varlığının akıbeti olmuştur. 2020 yılında ülkedeki ABD askerleri Irak Meclisi tarafından işgalci güç olarak tanımlanmış ve ülkedeki varlığının sona erdirilmesi kararlaştırılmıştı. Resmi olarak ise 2021 yılı sonunda ABD muharip

64 "İran Cumhurbaşkanı Reisi ile Irak Başbakanı Sudani Tahran'da ortak basın toplantısı düzenledi", *Anadolu Ajansı*, 29 Kasım 2022.

65 "Statement on the Iranian Attacks on the IKR", *U.S. Embassy & Consulates in Iraq*, 28 Eylül 2022.